

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI ÉRTEKEZÉS
(tézisek)

Varga Zoltán:

Önéletrajzi töredék, talált szöveg, illetéktelen olvasó

Műfajelméleti reflexiók a magyar irodalmi modernség néhány reprezentatív szövege alapján

Irodalomtudományi Doktori Iskola

Témavezető: Dr. Kálmán C. György, egyetemi tanár

Pécs, 2003.

A DISSZERTÁCIÓ TARTALOMJEGYZÉKE

Önéletrajzi töredék, talált szöveg, illetéktelen olvasó	3
Az önéletírás-kutatások néhány aktuális elméleti kérdése	16
A naplók személytelen műfaji sajátosságairól	33
Az önéletrajzi olvasás és az életrajzi ideológia	42
Az önéletrajzi olvasás hármass elvárásrendszere	42
Néhány olvasási alakzat vázlata	55
Áttekintés	67
Az írói véna - Csáth Géza 1912/13-as naplójegyzeteiről	69
Füst Milán <i>Naplójáról</i>	92
„Esetlegesség, irónia, szolidaritás”- Babits Mihály <i>Beszélgetőfüzetei</i> mint művészi szöveg?	133
A nyelv semmije és az önazonosság lehetetlensége - József Attila önelemző prózája és a <i>Szabad ötletek jegyzéke</i>	150
Összegzés	169
Bibliográfia	173

1. A DISSZERTÁCIÓ TEMATIKÁJÁRÓL, CÉLKITŰZÉSEIRŐL, MÓDSZERTANÁRÓL

„Ha illetéktelen személy olvas egy nem neki szóló levelet, melynek szereplői ismeretlenek számára, akkor ezzel a levelet irodalomná avatja”
(Paul Valéry: *Cahiers*, IV., 387, Ed. CNRS)

Dolgozatomban a magyar irodalmi modernség neves, emblematikus alakjainak töredékben maradt, torzóként ismert szövegeit, jelesül Csáth Géza, Füst Milán, Babits Mihály, József Attila önéletrajzi, magánjellegű feljegyzéseit, naplóját, naplótöredékeit, betegségeiknek és gyógykezeléseiknek írásos maradványait vizsgálom.

Disszertációmban abból indultam ki, hogy ezek a szövegek - akár szerzőjük kifejezett akarata ellenére is - megjelentek, s így bekapcsolódtak a magyar irodalomtörténet hatástörténeti folyamataiba, alakítják a szerzői *oeuvre* megítélését, olvassuk őket, hatással vannak az élő irodalomra, olvasatokat hívnak életre, tehát *betöltik a műalkotás hermeneutikai feladatait*. Elemzéseimben csak érintem a publikáció körülményeit, s azokat a filológiai problémákat, melyek ilyen szövegek kiadásánál előfordulnak, s esetleg más megvilágításba helyezhetnék az itt vizsgált szövegeket. Mindazt a türelmet és körültekintést, amivel a filológus a kéziratok vizsgálatakor jár el, a szöveg létrejöttének és történetének szentel, jómagam az értelmezés műveletének egy másik szakaszában igyekeztem kamatoztatni: ez pedig az olvasás művelete.

A választott szövegek külön helyet foglalnak el az önéletrajzi szövegek amúgy is problematikus korpuszában. E dolgozatban megnevezésükre a *talált szöveg* kifejezést javasoltam, szerzői hagyatékból talált írásokról lévén szó. A talált szöveg egyik legfontosabb jellemzője, hogy szerzői jóváhagyás nélkül olvassuk. A kifejezés felidézi a szürrealisták „talált tárgyait” s a hozzá tartozó esztétikai ideológiát: *a dekontextualizálást, a megformáltságnak az adott kor esztétikai normái szerinti „nulla fokát”, a klasszikus kompozíciós és poétikai eljárások minimalizálását, a szerző státusának megváltozását, a befogadói önkényt, a szerzővé avanzsáló befogadót*.

Ezek a szempontok alkalmasnak tűnnek a talált szövegek befogadásakor fennálló hermeneutikai szituáció megvilágítására. A töredékek, piszkozatok, műhelyforgácsok iránt megnövekedett érdeklődés régi keletű. A művek keletkezéstörténetének vizsgálatakor, a genetikus kutatások során gyakran használjuk a művek félbemaradt, elvetett változatait. A genetikus kutatás egyben a szerzői intenció tételezésével is jár: a keletkezéstörténet kutatása a kész szöveg mögötti szövegekre hivatkozva felnyitja a lezárt műalkotást, s az alkotói ötletek, tervek, intenciók konfliktusaként magyarázza azt. A genetikus kutatásokban azonban a piszkozatok, töredékek mindig csak a kész, „egész” műalkotás perspektívájából keltenek érdeklődést, csupán annak értelmezését igyekeznek megkönnyíteni vizsgálatukkal.

A talált szövegek olvasásának textológiai és poétikai problémái

Posztumusz, a szerzőség funkciójának gyakorlását az életmű és a hagyatékok gondozóira átruházó kiadást forgatva kettős, etikai, illetve textológiai jellegű dilemmával állunk szemben. Dolgozatomban főként az utóbbi problémakört igyekeztem áttekinteni.

Szerzői közzététel hiányában az elolvasás sértheti a - még a néhai szerzőt is megillető - emberi méltóságot és etikailag kényes, az illetéktelenség érzetét keltő helyzetbe hozhatja az olvasót. A szerzői megfontolásokat figyelmen kívül hagyva, sőt annak ellenében kiadott írásokat olvasva nem csak a magánélet elidegeníthetetlen jogát vitatjuk el az írótól, hanem a szerző poétikai ítéletét is felülvizsgáljuk. A talált szövegek, piszkozatok értelmezésének módszertani velejárója, hogy nem fogadjuk el az író saját alkotásainak teljhatalmú bírójaként, már maga az olvasás ténye is a szerzői szándék kritikájának számít.

A posztumusz kiadott önéletrajzi töredékek, feljegyzések, naplók befogadása a műalkotás „egész” voltának és azonosságának a kérdését is élesen veti fel. Részben épp az autorizált nyilvánosságra hozatal, a szerző jóváhagyása kelti a mű megváltoztathatatlanságának, lezártságának,

befejezettségének érzetét, így ennek hiánya bizonytalanná teszi a szöveg azonosságát és következésképpen értelmezhetőségét is. Kétséges ugyanis, hogy mennyiben tarthatók és nevezhetők még e szövegek írói szerzőnek. Vajon különbséget tesz-e a hivatásos író az írás különböző szinterei között? Elhatárolja-e nyilvános, közönségnek szóló, önmagát szerzőként felléptető írásmódját egy ettől különböző, magánjellegű írásmódtól? Ha pedig igen, akkor milyen viszonyban áll vajon az a (legalább) két típusú szubjektivitás, amely az írás különböző területein jön létre? Disszertációm elemzéseiben épp ezek a kérdések vezetnek az egyes szövegek értelmezéséit.

Le kell szögeznünk, hogy mivel hatástörténetük igazolta e szövegek létezésének jogosultságát, így semmi okunk a talált szövegek elvetésére, csupán azért, mert szerzőjük nem irodalmi alkotásoknak szánta őket. Ám fontos megjegyezni, hogy ezen írásokban másféleképp működik a szerző funkció, amely gyakran maga is a mű poétikai struktúrájának és stratégiájának része és ellenőrzött formájában az életműhöz tartozhat.

Töredék, maradvány

A talált szövegekhez kötődő korlátozott szerzőség felerősíti töredék voltukat. Töredék a törmelék, a maradvány, a torzó értelmében, felidézve egy megsérült egész képzetét. Az épség képzetének megbomlása feltételezi egy elképzelt eredeti értelem egész létét, melyhez a talált szöveg, mint rész viszonyul. Ennek az eredeti jelentés-összefüggésnek a hozzáférhetősége azonban erősen kétséges. A véletlennek köszönhetően kontextusából kiragadott töredék azonban önálló életre kelhet, immár önmagában, az eredeti értelem-összefüggés egyedüli horizontjából kiszabadulva kínálkozik olvasásra.

A töredékesség nem csak a véletlen műve lehet, hanem tudatosan vállalt, sajátos poétikai értékekkel felruházott eljárás is. Az előre adott forma egészről való lemondás, a forma előttség - melynek mindig csak az adott korban használatos poétikai készletrendszerrel ellentétben van értelme - mint poétikai és kognitív érték jelenik meg bennük. Az elhallgatás és a kimondás játéka, a kihagyáson alapuló fragmentumok egybegyűjtése, nagyobb kompozíciós egységbe zárása a műalkotás másfajta koncepciójával szembeállít, ahol a rész és egész klasszikus hermeneutikai összefüggései módosulnak: a rész nagyobb önállóságot nyer az egészhez szemben, sőt magának az egésznek a koncepciója inog meg a töredékek végtelenül sokszorozódó kapcsolataiban. A töredék e másik értelmét programszerű töredékességnek nevezhetnénk. A jelen dolgozatban vizsgálandó *talált szövegek* majd mindegyikét olyan „algoritmus” szervezi, amely bizonyos törvényszerűségek mentén teszi kompozíciós elvvé a véletlent.

Illetéktelen olvasó, töredékes írás, nyitott mű

A töredékesség nemcsak mint szövegszervező elv, vagy mint alkotói eljárás jelenik meg, hanem a befogadást is befolyásolja. A lineáris, egyirányú, teljességre törekvő olvasásmóddal szemben a poszt-structuralista, dekonstruktív olvasásmódoknak kedvez. A fragmentumok közötti kalandozást nagyfokú szabadság jellemzi, különösen az olvasás első szakaszában, amikor az efféle írások egyik legfőbb szervezőelve, az ismétlés és a variáció még nem orientálja az olvasót valamilyen tematikus olvasat felé. A töredékek és naplók olvasója az olvasott szöveg társszerzőjévé lép elő, e művek hasonlóak ahhoz, amit Umberto Eco ír le a *nyitott mű* poétikája kapcsán, ahol „a szerző többé-kevésbé mint egy építőjáték elemeit bízza őket az interpretátorra.” Bár az eoi nyitott mű szerzője szándékosan hozza létre ezt a játékot - a műalkotás terve az értelmezés potenciális végtelenségét célozza - ám hasonlóképpen a talált szövegekhez, a szerző itt sem képes kezében tartani a játék lefolyását. „*A mozgásban lévő mű* poétikáinak párhuzamos elemei produktívak lehetnek az értelmezői szabadság, a mű végalakjának szerencsés meghatározatlansága, a szükségszerűség hatálya alól kivont döntések diszkontinuus előreláthatatlansága tekintetében, az a *lehetőség* azonban, amelyre *kinyílik* a mű, egy relációs *mezőn* belül válik lehetőséggé” (Eco, 1998, 75 és 101). A talált

szövegek, a piszkozatok, szövegváltozatok, a lezárt művekből összeálló életművekhez kapcsolódó töredékek olvasásakor az értelmezés végtelenségének lehetőségével kell számolnunk.

A társszerzőség gondosságot és körültekintést igényel az olvasótól. Minden értelmezés, mégoly egyenlőtlenül is, részt vesz a kanonizációs folyamatokban, az ízlés formálásában, abban a hatástörténeti folyamatban, amely alakítja az egyes műveknek tulajdonítható értelem-összefüggéseket és meghatározza az irodalom funkcióit egy adott korban és közösségben. A talált szöveg olvasásának a „kéretlenségéből” fakadó morális követelményekkel kell szembenéznie: fel kell függesztenie a morális ítélkezést. Az olvasónak el kell háritania a pozitivista jellegű, referenciális olvasat kísértését, mely a szövegben írottak alapján morális szempontból ítélné meg az íráson kívüli alanyt. Az olvasó feladata nem az, hogy ítéletet mondjon az efféle szövegekben leírt eseményekről és a szerző jelleméről. Úgy kell tekintenie a talált szövegben kirajzolódó szubjektivitást, mintha egy regényszereplőről volna szó.

Az olvasónak a talált szövegek bizonytalan irodalomtörténeti státusza és érték helyzete miatt el kell helyeznie és fel kell mérnie e szövegek poétikai jelentőségét és értékeit mind az egyes írói *oeuvre*-ekben, mind a modernség történetében. A disszertáció elemzéseiben önálló poétikai potenciállal rendelkező írásművekként olvastam e szövegeket. Az értelmezés, az olvasás műveletében próbáltam létrehozni ezen bizonytalan körvonalú, talált szövegek hermeneutikai azonosságát és egyúttal irodalomtörténeti kontextusban és hatástörténeti folyamatokban elhelyezni őket. Célom volt továbbá rávilágítani, hogy miben áll az e szövegek által előidézett sajátos hatás, mely joggal tartozik az irodalmi vizsgálatok hatókörébe. Feltárni azokat az irodalomtörténeti, narratológiai, retorikai folyamatokat, melyek révén „az empirikus fikció és az imaginárius átszövődése a történetben a megélt *elbeszélést* a dokumentáló feljegyzésből, emlékeztetőből, levélből, naplóból művészi szövegbe fordítja át, és ezzel bekapcsolja a beszédművek, hangvételek, alakzatok sorába, az irodalom folyamataiba.” (Thomka, 2003, 79) Az értelmezések során megalkotni ezen nyitott művek azon hermeneutikai azonosságát, amely lehetővé teszi a különböző interpretációk párbeszédét.

Az önéletrajzi töredék poétikája felé?

Az önéletrajzi töredék poétikájának felvázolásához az önéletrajzi beszédmódok és műfajok poétikai vizsgálatából indultam ki. Elsőként az általában vett önéletírás körüli kérdéseket igyekeztem tisztázni, majd az elemzett szövegekkel legtöbb rokonságot mutató napló műfajának néhány, a későbbi elemzések során felhasználható jellegzetességét kíséreltem meg bemutatni. Harmadsorban az önéletírásokat ma is az életrajzi ideológia felől olvasó megközelítések bíráltam, az őszinteség, áttetszőség és realizmus fogalmainak elemzésén, illetve a pozitivista olvasási minták kritikáján keresztül. Az önéletrajzi töredékek poétikája nem annyira új elmélet kialakítását igényli, mintsem a közeli területek újabb kutatási eredményeinek áttekintését, értékelését, szempontjaiknak átültetését.

2. AZ ÖNÉLETÍRÁS-KUTATÁSOK NÉHÁNY AKTUÁLIS ELMÉLETI KÉRDÉSÉNEK ÁTTEKINTÉSE

Az önéletírás hagyományos felfogásának kritikái

Az önéletírás hagyományos meghatározási kísérleteiben felvetődik 1. az önéletírás szembeállítása a fikcióval, illetve más referenciális beszédmódokkal; 2. az önéletírás összevetése irodalmi műfajokkal, úgy mint napló, emlékiratok, levelezés, önéletrajzi regény stb.; 3. az önéletírás, mint írásforma feltételezett sajátos narratív, poétikai jegyek alapján történő leírása. A nyelv státuszának és az irodalom lehetséges szubjektumainak (szerző, olvas), utóbbi ötven év lezajlott változásai nyomán azonban az önéletírás új szempontokból vált érdekessé.

Az elméleti eredmények számbavételekor elsőként szükséges tisztázni az „önéletírás” kifejezés eltérő használatait. A legjelentősebb teoretikusok nyomán érdemes megkülönböztetni az önéletírás szűk és tág felfogását. A kifejezést ugyanis egyrészt általában használják „minden olyan,

önéletrírói paktum vezérelte szöveg jelölésére, melyben a szerző önmagáról szóló beszédet kínál az olvasónak, másrészt pedig e beszéd egy sajátos megvalósulására, mely a »ki vagyok?« kérdésre a »hogyan váltam azzá« *elbeszélésével* válaszol” (Lejeune, 2003, 230). Az önéletrírás utóbbi, korlátozó értelmű felfogása a klasszikus műfaji meghatározás tárgya, melyet Lejeune híres definíciója a következőképpen foglal össze: „*viszatekintő prózai elbeszélés, melyet valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt pedig magánéletére, különösképp személyiségének történetére helyez?*” (Lejeune, 2003, 18). A fenti definíciónak megfelelő, kanonikus, modellértékkel bíró elbeszélő, prózában írott önéletrajzi művek nagy száma és tekintélye indokoltá teszi elkülönítésüket és jellegzetességeik, hatástörténetük önálló keretben történő tárgyalását. A modern önéletrírás kutatások - nem utolsósorban a modern önéletrírás paradigmatiszta alkotásai nyomán - azonban nagy hangsúlyt fektetnek az „ön-írás elsődlegesen nem-narratív” (H. Porter Abbott) formáira, és kiemelik, hogy „az én-írás nem egyedülálló műfaj jelöl ki, hanem különböző szövegtípusokra, különféle beszédmódokra hívja fel a figyelmet, melyekben a szubjektum vizsgálata az írásban és az írás által történik” (Mathieu-Casellani, 1996, 192).

Az önéletrírás meghatározhatósága körüli viták sajátossága továbbá a műfajnak tradicionálisan tulajdonított jellegzetességek, értékek elvitatása, mely akár az önéletrírás létének, specifikumának a megkérdőjelezéséig vezethet.

A kételkedés érinti egyrészt az emlékezés problémáját, a múlt felidézésének kérdését. *A múlt önéletrírásban történő rekonstruálásának illuzórikussága* nemcsak az emlékezet hiányosságaiból, a visszatekintő nézőpont kínálta utólagos értelemkonstruáló tevékenységből, tehát a történeti megismerés ma már tudatosított „episztemológiai” korlátaiból fakad, hanem az önéletrajzi beszélő „motiváltságából” is. A múlt felidézése az önéletrírás esetében nem a tudományos megismerés semleges aktusa, mert maga is részt vesz a jövő (legalábbis az elbeszélő jövőjének) alakításában, ezáltal pedig a múlt jövő felőli újrakonstruálásában.

Bírálat éri továbbá az önéletrírás episztemológiai szempontból másik kivételezettnek tartott vívmányát, az önmegismerést. Az önéletrírás legbefolyásosabb, rousseau-i modellje művész és modell, megfigyelő és megfigyelt egybeesésének, a megfigyelés „belső” pozíciójának tulajdonítja az énről szerzett igaz, torzításmentes ismeretet, mely egyetlen igaz képében mutat „egy változatosságában is egyedi, arcainak sokféleségében is egységes ént, egy »természetes«, a társadalmiság által alkotott énnel szembenálló ént” ((Mathieu-Casellani, 1996, 192). Ez a szembeállítás egyszerre veti fel a szolipszizmus, a közölhetőség és az érthetőség, a privát nyelv, az én és a másik dialektikájának kérdését, hiszen „nem tudom jelentésteli módon elmondani gondolataimat, ha egyúttal nem tudom rajtam kívül valaki másnak is potenciálisan tulajdonítani őket” (Ricoeur, 1990, 52). Másfelől az introspekció megbízhatatlanságát bizonyító kísérletek, a tudatalattinak és az elfojtásnak az egységes, önmagát ellenőrzése alatt tartó szubjektum képzetét megkérdőjelező freudi elmélete, vagy a jelentők végtelen láncolataként, nyelvként strukturálódó tudatalatti és a tükörsztádiumban téves azonosulások soraként leírt lacani szubjektumelmélet, egyaránt az „én igazsága” kimondásának, az énről való belső tudás autentikusságának elvi lehetetlenségét és illuzórikusságát hangsúlyozzák, ily módon vitatva az önéletrírás heurisztikus erejét az énről szerzett tudás terén.

A kiterjesztett értelmű önéletrírás igazság- és ténybeszédként való igazolhatatlansága, a fenti fogyatékoságokból származó alkalmatlansága az olvasói és alkotói elvárások beteljesítésére nem oltja ki ezen elvárások - az én (igazságának) megfogalmazása, a múlt felidézése - kielégítésének igényét, csupán más szintre helyezi azt át. A leszűkített önéletrírás (az önéletrírás mint forma) iránti bizalmatlanság nem jelenti, hogy magának az autobiografikusnak a létét vitatnák. Az olvasók gyakran egész életműveket az „önéletrírói tér” megnyilvánulásának tekintenek, minden egyes írói, vagy nem írói művet és tettet szükségszerűen egy életegész részévé avatva, elkerülhetetlenül egyetlen nagy, összefüggő „önéletrírás” kifejezéseként olvasva. Az önéletrírás párn-autobiografikus felfogásának számos példáját ismerjük, ide sorolható Dilthey pszichológizáló hermeneutikája, Nietzsche morálkritikája, Misch önéletrírás koncepciója és általában véve az irodalom szellemtörténeti megközelítése, továbbá a genfi tematikus kritika néhány munkája és a lejeune-i

„önéletírói tér”. Az „önéletírói tér” gondolata szerint az önéletrajziség a szerzői szövegüniverzum különböző megszólalási módjainak abban a hálózatában ragadható meg, melyben a különböző írárok értelme egymást kontextualizálja és ahol a megírás tevékenysége és a közzététel konstitutív elemei az önéletrajzi műveknek, a szöveg jelentését meghatározó gesztusok. Az önéletírói tér koherenciája az azonos szerzői névvel ellátott szövegek különleges intertextuális kapcsolataiban nyilvánul meg, nem pedig a biológiai, jogi vagy éppen pszichológiai értelemben vett szerző szintjén.

Az önéletírás pragmatikai szemléletű megközelítései: beszédaktus, retorika, morál

A kortárs, önéletírással foglalkozó kutatások egyik legfontosabb közös vonása, hogy az önéletírást cselekvésként igyekeznek elemezni. E részben áttekintem az önéletírás pragmatikai megközelítéseinek előnyeit és korlátait. Az önéletírás mint kommunikációs aktus, mint beszédaktus, mint performatív megnyilatkozási mód került a kutatások előterébe, mivel igazolhatatlannak bizonyult mint tény- és igazságbeszéd, tehát az énről és annak múltjáról „igaz” kijelentéseket tenni szándékozó „konstatív” megnyilatkozási mód. E meglátás nyomán megváltozik az önéletírás énjének státusza, mely immár nem önismeretre törő, episztemológiai szempontból vizsgálandó énként kelti fel a figyelmet, aki a „Ki vagyok én?”, „Mi vagyok én?” kérdésekre válaszol, hanem a megnyilatkozás alanyaként beszédjével cselekvő, önmagát kijelentésével átalakító, sőt megalkotó énként.

Elisabeth W. Bruss és Philippe Lejeune az önéletírást egyaránt „történetileg változó szerződéses jelenségnek” tartják, mely „ugyanannyira olvasási mód, mint írás típus” (Lejeune, 2003, 46). Bruss a hagyományos értelemben vett műfajokat tekinti „irodalmi aktusoknak”, melyek egy illokúciós aktus keretében írnak elő szabályokat íróknak és olvasóknak, s ennek speciális eseteként vizsgálja az önéletírást (Bruss, 1974, 14-26).

Lejeune az olvasást vezérlő és az írást irányító nagy olvasási-szerződés típusokat különíti el (önéletíróit, fikciót és fantazmagórikusait). Mindkettőt intézményesült társadalmi gyakorlatként kezeli az (irodalmi) beszédmegnyilvánulásokat, melyek sikerütségéhez az íróknak és az olvasóknak is be kell tartania bizonyos számú szabályt. Lejeune az önéletírás problematikáját a közzététel átfogó szintjén ragadja meg. Az önéletrajzi paktum a szerző által az olvasó számára javasolt, kifejtett vagy kifejtetlen szerződés. Ez a szerződés - melyet végső instanciaként a címlapon szereplő tulajdonnév szövegbe írodása hitelesít - dönti el a szöveg olvasási módját és váltja ki azokat a szövegnek tulajdonított hatásokat, melyek számunkra önéletírásként definiálják az írást.

H. Porter Abott az írást és az olvasást irányító szövegattitűdöket különböztet meg (autografikus, fiktív és ténytiszta), s elemzésében az autografikus szöveget és olvasási módot olyan típusként jellemzi, melyben magát az írás helyzetét és tevékenységét tesszük meg az olvasás kiindulópontjával: a szövegek értelmezését az a speciális íráshelyzet határozza meg, melyet az olvasó az írás alanyának tulajdonít: az írás alanyát különleges viszony fűzi az általa írott szöveghez, az írás tematikájához vagy tárgyához, a nyelvhez és önmaga tevékenységéhez.

Az önéletírást intézményesen szabályozott beszéd-cselekvésként elemző elméletek sajátossága, hogy az általuk tételezett szerző az önéletírói paktumot, önéletírói aktust vagy autografikus írásmódot szabadon választhatja ki a rendelkezésre álló paktumok stb. készletéből. A saját képét ellenőrizni kívánó szerző a megnyilatkozás intencionális alanyaként kívül próbál maradni a kijelentés alanyának nyelviségén: a megnyilatkozás alanya nevének, aláírásának tekintélyével a szerződés illokúciós ereje alá helyezi magát, autorizálja arcképét, abban a reményben, hogy megvédheti azt a félreolvasással szemben.

Az arckép autorizálásának ezen technikáját bírálja Paul de Man, aki rámutat, hogy az olvasás során a tulajdonnév figuratív struktúrájában megkettőződik (a szöveg szerzője és a szövegben lévő szerző) és illuzórikussá válik a szerző azon egysége, amelynek szavatolnia kellene a szerződés érvényességét. Az olvasás során - az olvasó számára - az önmagát kijelentése (a kijelentés) nyelvisége, így a szubjektum tropológiai strukturáltsága alól kivonni igyekvő megnyilatkozó alany a kijelentés alanyává változik, hiszen az olvasás pillanatában a megnyilatkozás alanya szükségképp távollévő, így

de Man szerint sikertelen az erőfeszítés, hogy a szövegen kívül transzcendentális autoritással próbáljuk felváltani és rögzíteni a szökésben lévő szövegbeli ént. De Man ezért az olvasás alakzatának tekinti az önéletrajzot, amely bármely szöveg olvasásakor adekvát lehet, ám ugyanígy inadekvát is.

Az önéletírás pragmatikai megközelítéseinek de Man-i kritikáján túli igazolhatósága a morál és a kiterjesztett értelmű retorika területére vezet. Az én fiktív egységének és állandóságának jobb híján a megnyilatkozás alanyában történő rögzítésének szükségessége a morálisan felfogott szubjektumot állítja elénk. A narratív identitás, a karakter narrativizálása nemcsak az időbeli állandóság mikéntjének kérdésére adhat érvényes választ, hanem az én másik felé kommunikált, számítható viselkedésének erkölcsi feladatként való felvállalásában is részt vehet. Az élettörténet elmesélése a felelősségvállalás, a felelőségre vonhatóság szubjektumát állítja elénk. Másrészt az önéletírást kapcsolatba lehet hozni az antik retorika egyik nagy beszédműfajával, a törvényszéki beszéddel. Az élet elmesélése bűn, büntetés, ártatlanság fogalmainak jogi, de egyben erkölcsi kereteit felidézve értelmezhető újra. Ebben a keretben újrafogalmazódik írás és szubjektivitás viszonya is, s a morális szempont, az igazság kérdése is másként vetődik fel: miként válik az önéletírás kötelezettségeket előíró, a privát énnel szabályokat állító másik énné? E megközelítésmód szerint a közzététel, a másik tekintete előtt folytatott önmeghatározás beleszól az én énnel folytatott dialógusába, ezért az önéletírás cselekedetnek számít és kötelezettségvállalást jelent: tartani kell magam nyilvánosan tett önmegfogalmazásomhoz, hasonlítani kell önmagamhoz, vagyis az írás és a szubjektivitás összekapcsolódása, a szubjektivitás és az identitás megalkotásának elvi befejezhetetlensége valódi hermeneutikai viszonyban zajlik, végtelen feladatként tétéleződik, ezért az önéletírás lezárhatatlansága érénynek számít.

3. A NAPLÓK SZEMÉLYTELEN MŰFAJI SAJÁTOSSÁGAIRÓL

Ebben a fejezetben a talált szövegekkel leginkább hasonlóságot mutató naplóirodalom néhány sajátos vonását jártam körül. Elsőként egy történeti vázlat keretében, a romantika óta a műfaj elsődleges vonásának tekintett intimitás, személyesség és titkosság elvárásairól igyekeztem kimutatni, hogy nem műfajalkotó mozzanatok, hanem csupán járulékos, történelmi esetlegességnek számító kísérői a naplóírásnak. E történeti vázlatban egyrészt a napló lehetőségi feltételeit kíséreltem meg bemutatni: azt a folyamatot, melynek során egyáltalán leírhatóvá és mások által elolvashatóvá, majd később bizonyos művészi értékek hordozóivá válhattak a hétköznapi élet eseményeinek feljegyzései, a magánélet leírásai. E folyamat az individualizáció és a polgárosodás fogalmaival jellemezhető és a társadalmi kötelék hagyományos formáinak (család, nemzetség, település stb.) meglazulásával, a szekuralizáció és laicizálódás folyamatával, a tudás specializálódásával és fragmentálódásával írható le. Ezen történelmi feltételek együttállása vezet az individuum fogalmának kialakulásához, melynek legfontosabb filozófiai eseménye a felvilágosodás ember fogalmának kidolgozása.

A feltörekvő polgárság és más a kulturális javaktól megfosztott társadalmi csoportok szemében az írás értékes portéka volt, mely fölött az írástudók szűk elitje rendelkezett. Az írás (és az olvasás) éppen ezért a társadalmi felemelkedés útjának és egyben jelének számított, s így a feltörekvő társadalmi csoportokhoz tartozó egyének is részesülni kívántak az általa képviselt szimbolikus hatalomból és erőből. A kulturális javak és a hozzájuk kapcsolható szimbolikus hatalom létrehozásának és újraelosztásának változásai nemcsak a kulturális mező intézményei feletti uralom társadalmi szerkezetének átalakulásával járt együtt, hanem az e mezőben egyre nagyobb szerepet kapó rétegek sajátos értékeinek a mező belső értékeivé válásával is. Ebben az értelemben a „leírható” tere átalakulásának köszönheti létét a mai értelemben vett napló műfaja is. A középkori krónikákban elképzelhetetlen volt más nézőpont érvényesítése, mint az ún. „grands récits” által engedélyezették: az egyéni lét eseményeinek leírhatósága valószínűleg fel sem merült, mivel azok jelentéktelenek, értelmetlenek, a leírható birodalmából természetszerűleg - tehát nem külső nyomásra - kirekesztettnek tündek. Amikor viszont a fentebb tárgyalt történelmi folyamatok következtében átrendeződött az írás mezeje, akkor lehetségessé vált bizonyos új, sajátos életformában gyökeredző

tapasztalatok leírása, úgy mint az egyéni lét hétköznapi eseményei, a történések időbeliségének pontos feljegyzésével.

A polgárság kulturális jelentőségének növekedésével jelent meg az irodalmi forma, mely a gazdasági, pénzügyi tranzakciók, a mérlegkészítés írástevékenységébe integrálta a keresztény lelki vizsgálatokat, feljegyzésére és ezzel együtt olvasásra méltónak a hétköznapiság színtereit. A naplóírás helyzetének társadalmi, történeti és kulturális meghatározottságai a polgárság életformájához, értékeihez, egyszóval ideológiájához kötődnek. A napló kialakulásának áttekintése számos, „lappangó” műfajalkotó jellegzetességre hívja fel a figyelmet, melyek legalább olyan fontos szerepet játszanak, mint később középpontba került bizalmasság, titkosság vagy személyesség. A naplóban megnyilvánuló „aritmetikai mentalitás”, a mérhető, közös idő pontossága és fontossága, a takarékoság és a szorgalom erénye, a megszállott megőrzés és jövőbeli újrahaznosítás terve mind arra világítanak rá, hogy a napló nem kizárólag mimetikus terven és technikákon nyugszik. E látszólag kezdetleges elbeszélő formában az események, történések, gondolatok többletjelentést kapnak, csupán azért mert pontosan megjelölik keletkezésük idejét. A napló nemcsak megóvja a személyiség történetiségének továtűnő eseményeit, hanem az írás terébe bevonva, értékkel is telíti azokat.

A „szubjektivitás” ezen megnövekedett jelentőségének velejárója a teljességként, totalitásként felfogott szerző önálló és feltétlen értéként való megjelenése: minden, ami összefüggésbe hozható a teremtető szubjektummal az értékes, így feljegyzésre méltó és egyben magától értetődő érdeklődésre tart számot.

A naplóírás egyetlen szükséges és elégséges feltétele, hogy *napról napra, lehetőleg a dátum feltüntetésével, kell írni, a naptári napot tekintve mind a leírtak, mind a leírás egységének*. Ez a feltétel a cselekvés elsődlegességét hangsúlyozza annak eredményével szemben; a *naplóírás, naplóvezetés* tevékenysége fontosabb a szavak, mondatok egymásutániségében tárgyiasuló naplónál. E tekintetben a napló egyedülálló műfaj: megkülönböztető jegye a megírás körülményeire vonatkozik, a szöveg létrehozásának szinte fizikális tevékenységére, mely más irodalmi, és egyáltalán írott szövegek esetében külsődleges és esetleges. A naplót nem a szövegben leírt dolgok, nem is a leírás módja, hanem az írás körülményei teszik naplóvá. A naplóírás olyan beszédaktus, melynek érvényességéhez szükséges az olvasó meggyőződése, hogy a mű (legalább tendencia jelleggel) napról napra folytatódó munka eredménye, melynek legfőbb rendezőelve a naptár.

Az olvasó a mű megalkotásának folyamata felől közelít a naplóhoz: tudja, hogy az elbeszélő-író a naptárhoz igazítja mondandóját, a naptár által önkényesen kijelölt időegység szabja meg a szöveg elrendezését. Az olvasó úgy alkotja meg a naplóíró-elbeszélő alakját, hogy folyamatos, állandó távolságot, helyesebben közelséget, tételvez a naplóíró (az írás alanya) és a naplóíró („külső”, „belső”) „életének” eseményei, történései, benyomásai közé, igen fontos szerepet tulajdonítva abban az írásnak. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a „cselekményes” naplók esetében a szöveg „felülete” mögé mindig odaképzjük az „élet”, a megtörtént dolgok teljességét, a leírtat képzeletben kiegészítve azzal, ami nincs leírva, ezzel mintegy kétszeresen is jelentéssé téve a szöveget. Még ennél is fontosabb talán, hogy az írás kiválik az élet eseményei közül, beleszól azokba, *megmásítja*, átértékeli azokat, s ezzel lehetetlenné teszi a mimetikus ábrázolást. Az írás nem csak rögzít valamit, hanem el is mozdul attól; nemcsak kimondja az igazságot, hanem el is törli azt, vagy legalábbis megkísérli eltörölni. Bármilyen keveset tudunk a szerző életéről, a naplóban leírtak igazságáról, referenciális értékéről, azt tudjuk, hogy a naplóíró számára különleges jelentősége van az írás ismétlődő, szertartásos tevékenységének, s minden, amit naplójában olvasunk, ehhez a tevékenységhez képest nyeri el értelmét.

4. AZ ÖNÉLETRAJZI OLVASÁS ÉS AZ ÉLETRAJZI IDEOLÓGIA

Az önéletrajzi olvasás hármass elvárásrendszere

Ebben a fejezetben az önéletrajzi olvasásmód néhány „hagyományos” elvárását és ezek eltérő hangsúlyú megvalósulását próbáltam feltárni. Az elemzés fókuszába az olvasás fogalmát helyeztem, hiszen a bemutatott sajtósájak nem korlátozódnak elkülönülő szövegosztályokra. Bizonyos típusú

szövegnél (ún. személyes jellegű műfajok) gyakrabban aktivizálódnak ugyan, de az „olvasás alakzataként” kiterjedhetnek más típusú szövegekre is. A „hagyományos elvárások” kifejezés a dolgozat „szociológiai” vetületére utal: kultúránk egyik jelentős, nagy tömegek által működtetett olvasási módját kívántam a modern irodalomtudomány kínálta mimézis- és referencialitás ellenes, a szerzői szándék dogmatikusságát elutasító perspektívából megvizsgálni. Érdeklődésemet a következő kérdésfeltevések mozgatták: Hogyan olvasunk, amikor autobiografikusan olvasunk? Miféle ideológiai, szubjektum- és nyelvelméleti, illetve poétikai elképzelések irányítják a szövegek értelmezését, s ezek miként befolyásolják az egyes mű és az általában véve vett irodalmi mű jelentésének és értékének megítélését? Ezen kérdésekre adott válaszokat az *összintéség*, a *realizmus* és az *áttetszőség* fogalmai mentén foglaltam össze.

Az *összintéség* mint az önéletírás egyik hagyományos jellemzője azon a hiedelmen alapszik, hogy lehetséges tökéletesen magánjellegű beszédmód, amely a Másik, s így az összes olvasó szövegből való kivitiltásán keresztül valósul meg. Elemzésemben azt bizonyítottam, hogy a beszéd nyelvészetének (Bahtyin, Benveniste) nyelvfilozófiai és szubjektumelméleti eredményeiből kiindulva, minden beszéd, így az önéletírás is csak annyiban lehetséges, amennyiben valamilyen valóságos vagy képzeletbeli beszélgetőtárs irányítja a megfogalmazást.

Másodsorban az önéletírás feltételezett *realizmus*a egyrészt a *nyelvi formák megválasztására* (szókészlet, mondat szerkesztés, prozódia stb.) vonatkozik, arra, amit hagyományosan „stílusnak” nevezünk, másrészt egy *topikára*, amely egy adott kor jellegzetesen realista témakörét szolgáltatja, harmadrészt pedig arra az elméleti tételre és a belőle fakadó következményekre, miszerint a *realista formák mimetikus viszonyban állnak az általuk leképezett valósággal*. Az önéletírás realizmusát általában negatív módon ragadják meg: az önéletírás integráló funkciója, amely a szubjektum egységének és a nyelv alapvetően mimetikus természetének tanán nyugszik, a *nyelv figuratív potenciáljának minimalizálására* törekszik.

A realizmus és az önéletírás összekapcsolásának további fontos vizsgálati terepe dolgozatomban az önéletírói műfajokban is megjelenő, a „jellem” erkölctanával, a karakterek pszichológiájával és az emberi cselekvések sztereotipikus következtetés-gyűjteményével kiegészített realista topika, melyet disszertációmban *életrajzi ideológiának* neveztem.

Az *áttetszőség* elvárása azt jelenti, hogy önéletírást egyszerre olvassák úgy mint életrajzot és úgy mint realista regényt, ahol egy mindentudó elbeszélő ad megbízható és objektív képet az eseményekről. Mindkét esetben közös, hogy az elbeszélő és a főszereplő nem ugyanaz, ezen múlik ugyanis az elbeszélés hitele, objektivitása és az elbeszéltek referencialitása, illetve pszeudo-referencialitása. Az önéletírásnak tulajdonított „referencialis káprázat” elfeledtetni, hogy ezekben a művekben az események, gondolatok, érzések nem önmaguktól mesélődnek el „úgy, ahogy voltak”, hanem az elbeszélés, a kimondás és a leírás aktusa - a kimondás alanya és a kimondott alany közötti kapcsolaton keresztül - módosítja őket. Az önéletíró helyzetéből adódik, hogy az írás aktusa közvetlenül kap értelmet a mű világában. Míg a fikcióban a megírás aktusa többnyire áttetszővé válik, s így világos és jelentős különbség sikkad el megélt és megírt közt, addig az önéletírás éppen ezt a különbséget viszi színre: *a legfontosabb kérdések éppen a leírás aktusa körül körvonalazódnak*.

Noha az önéletrajzi műfajokkal kapcsolatos olvasói elvárások jó része téves, vagy legalábbis meghaladott nyelv- és szubjektumelméleti, valamint poétikai elképzeléseken nyugszanak, mindez mégsem zárja ki, hogy az önéletrajzi művek befogadásakor, sőt létrehozásakor ezek a tévedések, félreértések ne működjenek termékeny módon.

Néhány olvasási alakzat vázlata

A fejezet második részében először az önéletrajzi műfajok olvasása kapcsán feltárt hármas elvárásrendszer két eltérő hangsúlyú megvalósulását próbáltam meg bemutatni. A bemutatott két lehetséges olvasási alakzat „ember és műve” fundamentális egységének hitére épül, s általában véve minden művet - tehát nemcsak az általunk személyes vagy önéletrajzi műfajoknak nevezetteket - írójuk önéletrajzoként olvas. Mindkét alakzat mögött könnyen kimutatható a pozitívizmus eszmei háttere, ám kényelmesebb és pontosabb a pozitívizmus, a hétköznapi pszichologizálás és bölcselkedő

„emberismeret” mutációjaként kezelni őket. A *klasszikus életrajzi olvasásmód* és a *bizalmas olvasásmód* is többre becsüli a szerzőt művénel, olyannyira, hogy végső soron „igazi műalkotás” maga a szerző, pontosabban az egészként felfogott szubjektivitás lesz. A műalkotás, a művészi tevékenység csak *emberi cselekedetként* értékelhető és értelmezhető. Az olvasásnak és az írásnak ez az antropológiai irányultsága az ember fogalmának presztíziséhez köthető, mely a modern gondolkodásmód, episztemé XVIII század végétől meghatározóvá váló eszméjeként az irodalmi tanulmányoknak is végső horizontjává, tovább már nem elemezhető szintjévé lesz. Az ember és műve egységét hangsúlyozó megközelítésekben háttérbe szorulnak az esztétikai vagy poétikai értékelés szempontjai. E helyett az emberi sorssal szembenező alkotó erkölcsi helytállása kerül az értékelés és az értelmezés előterébe.

A két életrajzi alapú olvasási mód bemutatása után felvázoltam, hogy a modern irodalomelméleti megközelítések, milyen alternatív olvasási módokat kínálnak a szövegek és alkotói kapcsolatának jelentéssé tételére az irodalmi elemzésekben. Kitértem a párhuzamos passzusok elterjedt szövegmagyarázó elvére, a különböző életműközpontú értelmezési módokra, az önéletrajzi tér Lejeune-féle elméletére, a szerzői nevet szövegcsoportosító és értelemszervező elvként tekintő intertextualitásra építő megközelítésmódokra.

Mindhárom esetben vázlatokról van szó: elemzéseim nem tudománytörténeti vagy befogadástörténeti teljességre törekedtek, hanem néhány egymástól különböző, általános poétikai és szubjektum-elméleti elvet mutattak be, mely a szövegek önéletrajzként való olvasásakor eltérő értelmezésekhez vezet. Az olvasási módokat az alapján vizsgáltam, hogy az egyes szempontrendszerek milyen kapcsolatot tételtek fel az irodalmi szövegek értelmezésekor a mű és létrehozója között, illetve hogy miként használták azt fel azt az egyes művek, az egész életmű, kiváltképp pedig a személyes jellegű művek jelentésének megalkotásakor.

5. AZ ÍRÓI VÉNA: CSÁTH GÉZA 1912/13-AS NAPLÓJEGYZETEIRŐL

E fejezetben Csáth Géza 1912/13-as *Naplóját* elemeztem befogadástörténeti, eszmetörténeti, narratológiai szempontból, megpróbálva feltárni azon hatások mechanizmusait, melyek a szöveget beillesztik a Csáth életmű egészének világképébe, poétikai és eszmetörténeti rendszerébe, ábrázolásmódjába és végső soron irodalmi szöveggént teszik azt olvashatóvá.

Dolgozatom első részében a Csáth életmű befogadástörténetét tekintettem át, különös figyelemmel arra, hogy miként fonódott össze szöveg és életrajz az életmű recepciójában. Csáth 1960-as évekbeli újrafelfedezése kapcsán vizsgáltam meg a szerző és műve körül kialakult kultuszt, melynek ellen-kultúrához köthető sajátságait összefüggésbe hoztam a korabeli politikai kontextussal. Kiemeltem továbbá a Csáth szövegek és kiváltképp a *Napló* tabutörő beszédmódjának jellemzőit, a pornográf ábrázolás narratológiai sajátságait, illetve ennek a beszélő alany megképződésére kifejtett hatásait.

Megvizsgáltam továbbá a posztumusz kiadott és filológiailag máig nem hitelesített 1912/13-as *Napló* keletkezéstörténetét, a kötetben szereplő szövegek genetikus kapcsolatait. E vizsgálatot narratológiai elemzéssel egészítettem ki, így jutottam a megállapításhoz, miszerint a *Napló* nagy része voltaképpen nem a naplóforma sajátosságait mutatja, sokkal inkább visszatekintő nézőpontból megírt elbeszélésről van szó, ez pedig alapvetően megváltoztatja az elbeszélőnek a szövegében leírtakhoz fűződő kapcsolatát.

A *Napló* írásmódját összevettem a Csáth életmű többi darabjával, az életműben megnyilvánuló más írásmódokkal. A *Napló* e vizsgálat eredményeképpen nem csupán életrajzi tényekkel magyarázható (betegség, kábítószerfüggőség kialakulása), hanem írói, alkotói válság következménye is, melynek esztétikai és poétikai okai vannak. A pszichoanalitikus beszédmód egyre fontosabbá válása lehetetlenné teszi a korábbi reflektálatlan, spontán írásmód folytatását, és egyértelműen egy reflektált, ám a XIX századi poétikai értékrendszerhez való ragaszkodás folytán idegennek érzett írásmód felé orientálja a szerzőt. A *Napló* írásmódja - mely lehetetlennek minősíti a vallomásos, bizalmas jellegű közlésmódot - ennek az átmenetnek lenne a műve. Jellemzői az

önirónia, a reflektáltság, a lineáris elbeszélésmód és előrehaladó időrend felforgatása. Ez az írásmód azonban nem teljesedett ki a Csáth életű későbbi részében.

A *Napló*ban megmutatkozó világnézet és ábrázolásmód számos közösséget mutat Csáth egyéb műveivel, néhány novellájával, pszichológiai és bölcséleti témájú írásaival. A csáth-i numeresztikus világszemlélet szélsőségesen materialista, a freudi örömviv mechanikus alkalmazására alapuló világnézetre enged következtetni, melynek fontos fogalma az életoptimum. Ennek megnyilvánulásait a naplóforma aritmetikus írásmódja még inkább felerősíti. A mámor, az élvezetek felhalmozása és megőrzése szorosan összefonódik az írás tevékenységével, éppen ezért annak nem referenciális vonatkozásait érdemes szemügyre venni, hanem az írás révén való átalakulását, az írásban betöltött szerepét. Értelmezésem szerint a *Napló* nem a „megélhetetlen” élet valamiféle pótszere lenne, hanem az egyszerűségében továtűnő élvezet újrahasznosítása. Az elbeszélőnek az elbeszéltekhez fűződő viszonya éppen ezért elsősorban nem neurotikusként jellemezhető, hanem nosztalgikusként, idillikusként (főképp a két leghosszabb, visszatekintő részben). Az (önfeledtség, az én-vesztés, az öntudat ideiglenes kioltása a kábítószer és a nemi öröm révén, a heves vágy, hogy megszűnjük önmagunk lenni, hogy mássá legyünk csak ideiglenes: a naplóíró az írás abszolút józanságával ellensúlyozza én-vesztés mámorban megtapasztalt szédületét. Az írás, a napló ezért valamiféle alternatívát kínál a mámorral szemben az élvezetek optimalizálásában. Az írás szerepe az élvezetek maximális, idilli, örökké tartó birodalmának biztonságosabb megkonstruálása, amely tulajdonképpen valódi fikciós munka, a „végtelenségig vitt élvezetek” utópiájának felépítése.

A *Napló*ban az olvasás jövőbeli öröme veszi át az írás elveszett gyönyörének helyét: a élet megírásának lehetetlenségét az eleve csak játékként, csak irodalomként, csak majd fikcióként olvasható élet megírása veszi át. Ez az ingadozó, az elutasításon és a lehetetlennel való szembenézésen át vezető állandó küzdelem adja a *Napló* modernitását és teszi azt izgalmas olvasmánnyá, ízig-vérig irodalmi művé.

6. FÜST MILÁN NAPLÓJÁRÓL

Füst Milán *Napló*jának olvasása módot ad azoknak a művészeti és bölcséleti kérdéseknek, dilemmáknak és apóriáknak a feltárására, melyek Füst Milán írásművészetét egész pályája során foglalkoztatták, mozgatták és alakították. A *Napló* az önéletírás európai hagyományába íródik be, melyben az én megszövegezését döntően meghatározzák a hagyományos műfaji minták. Elemzésemben a műben felmerülő kérdéseket az irodalom- és poétikatörténetben, a két háború közötti magyar- és világirodalmi jelenségekben, irányzatokban, a modernség történetében helyeztem el.

A Napló egzisztenciális küldetése

Füst Milán negyven éven át vezetett *napló*jának fontos létoka a naplóírás egzisztenciális feladata. A naplóíró a „világ zajától elvonulva”, az írás magányának védettségében, a mindennapi teendőik gondjaitól eltávolodva, az emberi, társasági kapcsolatok kötelezettségeitől és a közvetlen napi érdekektől megtisztulva végez számvetést, tart önvizsgálatot, medítál a lét hétköznapi élet forgatagában feledésbe merülő kérdéseiről. A naplóvezetés egzisztenciális küldetésének megítélése Füst *Napló*jának egyrészt pozitív: a szorongástól való megszabadulást, az én azonosságának, értékeinek megerősítését, felvállalását, önmagunk megváltoztatásának célját szolgálja. Másrészt viszont ugyanezen tevékenység negatív színben is feltűnhet: a napló kommunikációs folyamaton, nyilvánosság és a hallgatóság visszajelzésén kívül íródik, így a hasztalansága az irodalomba vetett hit megrendüléséhez vezet, a jegyzetelés értelmét illető kétely pedig az általában vett írásra is kiterjed.

A Napló gondolati, bölcséleti küldetése

Füst *Naplója* olvasható az emberi viselkedésről, a lélektani és testi folyamatokról, az érzések és érzelmek mechanizmusáról szerzett és olvasásra felkínált ismeretek gyűjteményeként is. Az önmagunkon végzett megfigyelés, vizsgálat, kísérlet felkínálása az emberről, az emberi természetről szerzett általános tudománynak, gyakran összekapcsolódik az önéletrajzi típusú beszédekkel, s azok legitimációs forrásává válik. A naplóvezetés jelentőségének antropológiai szempontú igazolása megvan Füst művében is.

Füst Milán *Napló*ban, valamint a kései munkáiban megnyilvánuló bölcselete nem dialektikus, nem a tézis-antitézis-szintézis dinamikája mozgatja, inkább a nietzsche-i örök visszatérése. A „semmi sincs egészen úgy” bölcselete nem a „minden másképp van” szélsőségesen szkeptikus ismeretelméleti álláspontját hirdeti: nem fogalmaz meg végletes kételyt a világ megismerhetőségével és az emberi megismerőképességgel kapcsolatban, ám jelzi a totalizáló tudásigény korlátait, az igazság relatív, vagy még inkább perspektívafüggő voltát: „mindenkinek megvan a maga igaza”. A *Napló* ezeknek a buktatókkal, tévedésekkel, zsákutcákkal szegélyezett, filozófiai szempontból következtelen és ellentmondásos elmékedéseknek az első megfogalmazása. Füst ebben fejt ki először, hogy a gondolkodás eredménye helyett annak lezáratlan folyamat volta a fontos. Ennek megfelelően a *Napló* az olvasó számára a mozgásban lévő, nyugvópontra soha nem jutó gondolatot kínálja.

Az egzisztenciális és a bölcséleti küldetés összekapcsolása: a Napló mint felkészülés a halálra

A *Napló* annak a munkának, küzdelemnek a nyoma, melyben az egyén élettörténetének különösségét és egyediségét, testének tolakodó öntörvényűségét a nagy egészt igazgató elvek szerint igyekszik megérteni, azok közé beilleszteni. A gondolat azonban nem pusztán a maga elvontságában érdekli, hanem mindig az általa az Énben kiváltott érzelmi hatással együtt. Megbarátkozni az elmúlással, elfogadni, megszeretni a végleges és visszavonhatatlan megsemmisülést, beszéddel, írással megtölteni a túlvilágba vetett hitet: erre is szolgál a *Napló*. Az elmúlás Füst Milánál nemcsak az élet végét, a test fizikai megsemmisülését jelenti, hanem minden tett, gondolat, érzés, esemény jelenlétének illékonyosságát, s így valóságosságának illuzórikusságát.

A naplóvezetésben ezért az időbeli romlásnak kitett, az elmúlás hatalmának kiszolgáltatott Én azonosságának védelme fogalmazódik meg. Az elmúlás félelme ösztönzi a pillanat feljegyzését, ám ez a fajta reflektivitás épp a vágyott jelenlét egy teljesebb formáját, a jelen pillanatban való részvételt gátolja meg. A halál tudatának igézetében élt és főként *írt!* élet megbontja múlt, jelen, jövő természetesnek látszó egymásba fordulását, és tulajdonképpen időtlenné teszi a *Naplót*. Füst Milán keltezési szokásai is az idő tagadását erősítik. A *Napló* egyik legfontosabb, ha nem egyetlen ismervét hanyagolja el: a mondandó tagolásának a naptárhoz, vagyis az idő mérésének közösségi, konvencionális formájához való igazítását. A jelen a *Napló* Füst Milánja számára elsősorban mint állandóan múlttá váló jelen létezik, a jövő előrevetülő képe pedig túlnyomórészt a tervezett írásokra, megírandó művekre szorítkozik. Az Én számára leginkább elfogadható, megragadható, *birtokolható*, megőrizhető idő a már eleve múltként, leírt, vállalható, visszaidézhető *emlékké tett idő*: *Ez mind én voltam egykor*, ahol a kijelentés alanyának múltbelisége mögött észre kell vennünk a megnyilatkozás alanyának jelenét. Már a jelenben, a kimondás mostjában múltként elgondolni önmagát, múltként beszélni küzdelmeiről: az *öregség* szerepével együtt kedvelt beszédhelyzete ez Füst Milán írásművészetének.

A Napló mint művészeti, irodalmi probléma

A *Napló* emlékművé formálásának terve a naplóvezetés egyik legelső ösztönzője volt az ifjú Füst Milánál. A *Napló* induló programja, művészi ambíciói első megközelítésben - az ábrázolás problémájában ragadhatók meg. A *Napló* kiinduló feltételezései szerint az egyidejűség, a közvetlenség és a teljesség a lélek eddig még felfedezetlen tájaira viszik az író és az olvasó, s ennek az ismeretlen tereprek a felfedezése magától, irodalmi munka nélkül, sőt éppen annak ellenében

poétikai, de egyben antropológiai és etikai értéket is képez. E feltételezés megvalósítását és kivitelezését azonban Füst már a kezdetekkor sem ítélte meg egyértelműen derűlátóan. A lejegyzés problémája Füst Milán korai korszakában nem a külvilág és a tudat közötti összemérhetetlenségből vagy megfeleltethetlenségből, nem is a nem-nyelvi valóság nyelvivé alakításának nehézségéből adódik, hanem a belső gondolat ugyancsak belső, ám időben eltolódott értelmezéséből. „A jegyzési kényszer rögtönösségi mozzanata” az élménynek és az írásnak egyidejűségét teszi céllá. A szimultaneitás, valójában csak a lejegyzés időbeli közelsége és gyorsasága, az önazonosság záloga a fenyegető mássá válás, az önmagától való elidegenedés, a lét birtoklásának hiánya ellenében. A *Napló* arra törekszik, hogy a jelenbeli, aktuális Én soha ne váljon idegenné, mindig is az öntudat és a jelenlét érzetének otthonossága és meghittsége legyen a sajátja. A jelen konzerválása az írásban a jövő számára igyekszik kiküszöbölni az emlékezettel együtt járó felejtést, a figyelem megosztásának és szétszóródásának természetes jelenségét. A naplóvezetés nem a változásban látja az Én azonossága, integritása elleni támadást, hanem a múltbeli, időben távol került egykori önmagát is az egykori jelenvalóságában követeli magának. A *Napló*ban a nárcizmus *kumulatív*, felhalmozó formáját mutatja: az Én egyszerre akarja *birtokolni* az időben távoli Énjeit - „Ez mind én vagyok - egykor és ma is”. Az Én önazonossága a *tulajdonlás*ban szilárdul meg.

A *Napló*ban megnyilvánuló emlékezés, vagy inkább visszaidézés azt a szerves életvilágot kívánja visszaállítani és újraélni, amely az adott pillanattal végérvényesen elenyészett. A múltbeli szubjektivitás rekonstrukciójának naiv, illuzórikus elképzelése ez, mely meg kívánja szüntetni a visszatekintés és az élmény között eltelt idő identitásformáló hatásait. Másrészt viszont a *Napló*ban a múlt rekonstruálásánál fontosabb jövő eltervezése: nem a múlt a tétje a gondolatok feljegyzésének, hanem a jövőbeli éntől követel előre lojalitást a jelenbeli naplóíró én. A megőrzés-emlékezés-megértés *Napló*ban megnyilvánuló folyamata reflexív és önreflexív. Egyrészt a felidézett élmény csak gondolatébresztő jelentősége folytán őrződik meg, lesz feljegyzésre méltó: a „valóság”, a „világ” nem közvetlenül, hanem mindig hangsúlyozottan az értelmezéseink keresztül kerül be a *Napló*ba. Másrészt magának a gondolkodásnak, a megértés processzusának a felidézése lesz a kulcsa az Én ön-rekonstrukciójának, ön-megértésének és az elmúlt életvilág újraélésének. A reflexivitás és önreflexivitás, az állandó készenlét a jelen gondolati jelentőségének megragadására, feljegyzésére meggátolja a jelen pillanat teljes átélését, a jelenben megnyilvánuló és megszülető szubjektivitással való azonosulást, sőt az Én élményben való feloldódását és bizonyos fokig eltűnését.

A *Napló*nak ez az önreflektív jellege, a szüntelen írás és gondolkodás számolja fel és üresíti ki az élet hétköznapi értelemben vett történetét, s teszi ezáltal lehetetlenné a *Napló* önéletrajzzá alakítását, hiszen egy önmagában jelentésteli, jelenlévő arckép helyett egy üres és távollévő nevet teremt meg.

Az önéletrajsként beteljesíthetetlen és igazolhatatlan *Napló*t Füst úgy próbálta megtartani, hogy igyekezett műalkotásként átdolgozni azt, vagyis fokozottan érvényre juttatni benne az esztétikai-poétikai elveket, melyek vagy mindig is jellemzői voltak egyéb műfajokban írt szövegeinek (szelekció, korrekció), vagy a húszas évek közepétől nyertek teret munkásságában a művészi hatás elméletének kidolgozása során. A *Napló* munkamódszerét (a jegyzési kényszer rögtönösségi mozzanata), az élmény közvetlenségére, az írás spontaneitására alapozott korai esztétikáját, a sűrítés technikáját össze kellett egyeztetnie a művészetfilozófiai elképzeléseit és művészi gyakorlatát egyre inkább meghatározó új nyelv- és szubjektumelméleti elgondolásokkal.

A *Napló* önéletrajzi műként indult: bizalommal viseltetett a művészet mimetikus képessége és a nyelv áttetszősége, kételkedéssel a szubjektum magától értetődő azonossága iránt. Ez utóbbi megszilárdítása lenne a *Napló*ban folytatott, írás és gondolkodás, élmény és tudat egyidejűségét megvalósítani igyekvő tevékenység tétje. Az „arc” felépítése azonban mind inkább háttérbe szorul, előtérbe kerül viszont a *Napló* műalkotássá alakítása: megtagadja az életrajzot, a modellre irányuló tekintet a szöveg kiváltotta hatás felé fordul, melynek fontos összetevője a nyelv képzeleti és indulati ereje. A *Napló* célja immáron nem a valóság (Füst élete és gondolatai) ábrázolása és bemutatása, hanem annak megváltoztatása (élete a naplóvezetéséről szól). Az önmegismerés és

megőrzés programjából így lesz az önnevelés révén a megváltozás, a mássá válás igenlése. Ez a mássá válás egyre inkább az irodalmi, művészi célok felé fordulást mutatja: az írásban, a szövegekben való feloldódást, a név megtalálását a szövegek és hangok párbeszédében. A végtelen munkát feltételező, de a műjellegét a kompozíció zártságában kereső *Napló*, így nemcsak a véletlen folytán töredékben maradt szöveg, hanem saját tervét is átíró, és az átírásról nyomokat hagyó, öntükröző írás mű és szöveg, életmű és életrajz között.

Önismeret, önnevelés, önmegismertetés

Az önvizsgálat Füst Milán *Naplójában* - kognitív és morális értelemben egyaránt -, mint az önmegismerés modern terve, mint az én, a szubjektivitás kutatása, felfedezése kerül előtérbe: *individuumként* állítani a *szubjektumot*, azaz az emberre általában jellemző, a lét feltételeként adott szubjektivitás helyett a létezés összetéveszthetetlen és megismételhetetlen egyediségét és egyszerűségét, sőt esetlegességét hangsúlyozni, értéként felmutatni, nem pedig a közösségi múlt tekintélyeihez igazodni, azokkal azonosulni. Az önalakítás, sőt önteremtés Füst Milán *Naplójában* a másikkal (a sikeresebb, elismertebb, erősebb, teljesebb életet elő Másik) való szembesülésen, a mássá válás kényszerén (megfelelni a Másik - világ sugallta - képeinek) keresztül vezet az önmaga lehetőségeként felismert, és az írásban, a fikcióban megvalósult Másik igenléséig.

A jellem fejlesztése a *Naplóban* a hibáktól és rossz tulajdonságoktól való megszabadulást szolgálja, nem pedig valamilyen követendő példa átvételét, eszményként állítását. Az „én” megszövegezése a *Naplóban* a hibák és bűnök feljegyzésén keresztül összekapcsolódik a bűnösség, a bűntudat, a feloldozás és a vezeklés gondolatával, valamint az önigazolással és a viselkedés magyarázatával. Ez a szituáció a *vallomás* és az *apológia* beszédhelyzetét is felidézi.

Az önnevelésben idővel mégis a nyelvhez való viszony válik elsődlegessé: a szavak bátorítóan hatnak, *lelkesítenek* akár egy csatakiáltás: nem jelentésük, hanem hangzóságuk, külső és önálló, az éntől független létük kényszeríti az ént az állásfoglalásra. A naplóírás önnevelő küldetése is főként a leírt, kimondott szó visszaható erejével valósul meg Füst *Naplójában*.

7. BABITS MIHÁLY BESZÉLGETŐFÜZETEIMINT MŰVÉSZI SZÖVEG?

E fejezetben Babits Mihály *Beszélgetőfüzeteit* igyekeztem a talált szövegek elméleti fejezetek során vázolt „poétikája” alapján értelmezni. E feladat nehézsége abban áll, hogy Babits e szövege – ellentétben a disszertációmban vizsgált többi szöveggel - tulajdonképpen semmilyen irodalomtörténetileg releváns szempont alapján nem kapcsolódik a szerző egyéb szövegeihez, hacsak nem egy életrajz és életmű elválaszthatatlanságát és közvetlen összefüggéseit hangsúlyozó megközelítés alapján vizsgáljuk azt. Ezért értelmezésem hangsúlyozottan alkalmi jellegű, állításaimat pedig nem recepciótörténetileg, hanem egy allegorézis keretében tartom érvényesnek.

Elemzésemben a *Beszélgetőfüzetek* olvasója számára feltáruló beszédhelyzetet tekintetem át: az írásbeliség és a szóbeliség szövegben megnyilvánuló különös kapcsolatát, a félig hallott párbeszéd töredékes voltát, a törlésre, az ismétlésre, tautológiára és redundanciára alapuló írásmódját. A megnyilatkozás ezen sajátosságai befolyásolják a szöveg tematikus elemzését, amely a két következő kérdés mentén hajtottam végre: 1. Meddig követheti el a nyelv, az írás az embert a betegségben, a fájdalomban, a meghalásban? 2. Mi történik ekkor az írással, milyen sajátossága lesz a fájdalom, a haldoklás írásának?

Ezek a kérdések a modernség és az avantgárd néhány sajátos irodalmi és nyelvelméleti kérdéséhez vezetnek, helyesebben a *Beszélgetőfüzetek* írásmódja e kérdésekre adott válaszként olvasható. A modern, avantgárd poétikák ugyanis olyan utópikus és abszolút műről álmodnak, amely folyamatosan lerombolja önmagát mint művet, amely műként utal önnön lehetetlenségére, amely művészetként tagadja meg a művészetet, amely szétrobbantja a reprezentáció és a jel klasszikus tanát, hisz egyszerre reprezentáció és teljes jelenlét. A *Beszélgetőfüzetek* egyszerre tartozik az élethez és a művészethez, és egyszerre egyikhez sem: egyszerre közvetlen életmegnyilvánulás

(hiszen ezek a *Beszélgetőfüzetek* maguk az elszálló szavak), ám azért hogy mégsem tűnik tova a pillanattal, hogy megőrződik, tárgyiasul, már több is ennél az életmegnyilvánulásnál. A *Beszélgetőfüzetek* nem konstatív, hanem performatív nyelvhasználatra épül. Mondatok helyett a szintaktikai szerkezetekkel és szabályokkal nem feltétlenül fedésben álló megnyilatkozásokban beszél. A *Beszélgetőfüzeteket* ez a sajátos nyelvhasználat, a *formátlanság formája* közelíti az avantgárd nyelv- és írásfelfogásához. A nyelv nem jelszerűen működő képe tűnik fel szövegében: s ez a nyelv nem más, mint a betegség, a kín, a testi fájdalom zilált, keresetlen nyelve. Ez az eredeti nyelv, anyanyelv közvetlen hanghoz juttatja a szubjektumot, s így szembe kerül az általános nyelvhasználat mediatív, jelszerű működésével: olyan nyelv ez, amelyben egy a nyelv és a dolog maga, a jel és a jelölt, a kifejező és a kifejezett, s ezzel különös módon a fájdalom nyelve a Paradicsom, az angyalok nyelvének leírásaihoz hasonlítható.

A *Beszélgetőfüzetek* szavai elsősorban nem kifejeznek vagy leképeznek egy gondolatot vagy egy érzetet, hanem írásban megismélik azt, amit Babits mondott volna, ha tud beszélni. Nem izomorfikus, mimetikus kapcsolat áll fenn a *Beszélgetőfüzetek* szavai és a ténylegesen átélt fájdalomérzet között, hanem szavak ismételnék meg szavakat: a *Beszélgetőfüzetek* szavai azok a szavak, amelyeket Babits kimondott volna, ha beszélhet. A *Beszélgetőfüzetek* nem a gondolatokat és az érzeteket utánozza, hanem az őket megjelenítő szavakat idézi: leírva önmaga hiányzó beszédét egyúttal meg is ismétli azt. A beszédet mint beszédet jeleníti meg, nem pedig mint dolgok a megjelenítőit. A *Beszélgetőfüzetekben* nem a szóbeliség megjelenítésének problémája jelenik meg.

A *Beszélgetőfüzeteknek* az avantgárd poétikai hagyomány felőli értelmezése egymással egyenrangúnak tekinti az írást és a beszédet. Mint ilyen szembeáll azzal a megközelítéssel, miszerint a *Beszélgetőfüzetek* különlegessége abban áll, hogy a fájdalom nem egyszerűen a nyelvbe tör be, hanem az írásba. Az írás azonnal szocializál, a kultúra szférájába visz, megszünteti, áttételessé és megkésetté teszi a testi impulzus közvetlenségét. A szóbeliség és az írásbeliség szembeállítására nem az eredetiség, a valóság különbségében áll, hanem összemérhetetlen, másfajta lehetőségekkel és hatékonysággal rendelkező jelentésképző rendszerek különbségében. Ezért nemcsak a jalkiáltásokra, az artikulálatlan hangokra igaz, hogy elsősorban nem a fájdalom *kifejezésére* szolgálnak, hanem maguk is annak részei, a védekező, tiltakozó test spontán reakciói, reflexei, hanem a *Beszélgetőfüzetek* írására is. Az indulatszavak, a hangutánzó kifejezések a nyelv határain helyezkednek el, nem jelszerűen működnek, ezért esetükben az önkényesség; pontosabban motivátlanság csak korlátozottan érvényesül. Ugyanígy van ez a rendezetlen kézírással, a zilált írásképpel: „valóságosságuk”, azonosságuk a valósággal nem kérdőjelezhető meg, legfeljebb hatásosságuk, érzékletességük vethető össze a hangzósság eszközeivel, melyekkel szemben rövid távon (a történések azonos idejében) alulmaradnak, hosszútávon (az emlékezés idejében) azonban kétségtelenül érzékletesebbek (felkiáltójelnél hatásosabb egy üvöltés, viszont az üvöltés emlékénel hatásosabb egy felkiáltójel).

A realizmusnak ez a *szó szerinti* értelmezése: a valóság közvetlenül nyilatkozik meg: a kollázs, a ready-made és természetesen az önműködő írás vágya ez; anti-mimetikus, nem jel (hiszen ő maga van ott) A modernség ama vágya, hogy olyan műalkotást hozzon létre, amely egyúttal a valóság teljes rangú létezője. A *Beszélgetőfüzetek* egy álom, egy fantazmagória nem várt beteljesülése.

A *Beszélgetőfüzetek* nemcsak az avantgárd poétikai, esztétikai, nyelv- és szubjektumelméleti elképzelései mentén olvasható. Ha a *Beszélgetőfüzetek* sajátos beszédhelyzetéből indulunk ki, akkor a nyelvhasználatának másfajta poétikai jellemzői is megmutatkoznak. E szerint a *Beszélgetőfüzetek* roncsolt szöveg, hiszen a párbeszédnek csupán az egyik felét halljuk, az egymást váltó beszélgetőtársak válaszait esetleg kikövetkeztethetjük a szövegösszefüggés és Török Sophie vélhetően utólagos lapszéli betoldásai, magyarázatai alapján. Roncsolt, vagy inkább rontott szöveg, mert a helyesírás, a morfémák teljes alakjának kiírása, az egész alannal és állítmánnyal egyaránt rendelkező mondatszerkesztés alárendelődik a minél gyorsabb közlés gyakorlati szükségletének. Rontott szöveg, hiszen a füzetek látni engedik az elvetett kifejezéseket, az áthúzások mutatják a hezitációt. A nyelvi, stilisztikai igényességre törő irodalmi, a megfelelő, „találó” szót kereső műfordítói törekvések helyett szöveg a *pontatlanság szinonimáira*, az ismétlésre, a redundanciára, sőt a

tautológiára épül. A pontos fogalmazás, a szabatos kifejezőmód helyett a széteső, darabjaira hulló nyelv a *Beszélgetőfüzetek* írása. De a beszélgetőpartnerek és a beszédhelyzetek, beszédtemák jelöletlen, esetleges, jelentés nélküli váltakozásai, a csupán a véletlen szeszélye folytán egymásra következő értelem-összefüggések töredékessége, a befejezetlen mondatok, az egyszavas közlések, a rövidítések, a félbehagyott szavak, a kézírás kiemelései, az inkább függőlegesen tagolt íráskép sajátos lendületet ad a szövegnek, különös ritmikus prózává teszi azt. A *Beszélgetőfüzetek* önkéntelenül is a jelenkori poétikai törekvések - nyelv- és szubjektumfelfogása, lírai szerephelyzetei, beszédmódjai felől válik olvashatóvá.

8. JÓZSEF ATTILA ÖNELEMZŐ PRÓZÁJA ÉS A SZABAD ÖTLETEK JEGYZÉKE

Önálló *Szabad ötletek* olvasatom kifejtése előtt számba vettem a szöveg értelmezésének mértékadó irányait. Ezek nagyjából három csoportra oszthatók: az elsőbe azok az olvasatok tartoznak, melyek egyértelműen irodalmi értéket tulajdonítanak a szövegnek, a második csoport szerint viszont kifejezetten privát jellegű írásról van szó, melyek nem hogy irodalmi értékkel nem rendelkeznek, hanem még az irodalmi nyilvánosságra sem tartoznak. A harmadik csoportba a szöveget valamilyen speciális érdeklődés (pszichoanalízis, élettörténet, életmű-elvű olvasatok, műfaji besorolás) szempontjából feldolgozó kritikák kerülnek.

Saját értelmezésem a szöveget egyrészt mint írás problémát veszi szemügyre. Ez azt jelenti, hogy a szövegben nem feltétlenül hagyományos irodalmi értékek nyomait kutatom. A *Szabad ötletek jegyzékének* - korábban minimálisnak tartott - grammatikai és retorikai racionalitását igyekszem feltárni, még ha ez a racionalitás valóban széttartó is és csak lokálisan működik a szövegben, és egyik típusú racionalitást sem terjeszthetjük ki a szöveg egészében, tehetjük dominánssá a másik rovására. Nem eltérő szövegszervező logikák ellentmondásosságáról vagy összeegyeztethetlenségéről van szó, hanem inkoherens egymásmellettségéről. A szöveg váltásai ezért nem okoznak különösebb törést az olvasás során: a pszichoanalitikus önelemzés, a nyelvi automatizmusok áradása, az önéletrajzi vallomások részek, a verbális agresszió és indulatkitörések egyébként sem válnak el élesen a szövegben: nem tagolják a szöveget, hanem visszatéréseikkel, ismétléseikkel ritmust adnak annak. A törés helyett pontosabb, Barthes nyomán, beszédmódok peremeiről beszélni, ahol „össze nem illő kódok lépnek kapcsolatba egymással”, s részben ez a sokkoló szomszédosság, promiskuitás tehető felelőssé a szöveg „poétikai” hatásosságáért.

Elemzésem azonban nem térhetett ki a *Szabad ötletek jegyzékének* pszichoanalitikus vonatkozásai elől. A verseket és az „önelemző próza” különböző darabjait egyaránt beszédcselekvéseként felfogó megközelítés az egyes kijelentések alanyai mögött lévő közös megnyilatkozás alany identitásteremtő tevékenységének tekinti az írást. Ez a kvázi önéletrajzi munka nem a változatlan, „életrajzi”, „empirikus”, „valóságos” én önkifejezése. Sokkal inkább az ének egy új nyelvben való újrafogalmazása, egy új nyelvvel való konfrontálódása: az ének egy új nyelvben való konstituálódása. Ez az elképzelés nem áll távol a pszichoanalízis gyakorlatától, hiszen az én újrafogalmazása az analitikus terápia alkalmával, - jó esetben - nemcsak megismeréssel, hanem változással is jár: a trauma következtében rögzült rossz beidegződések feloldásával. József Attila írásaiból kiderül, milyen sokat várt az „én egész-ségéért” - a kifejezés mindkét értelmében - folytatott küzdelemben az analízis nyújtotta önismerettől. Az önelemző prózai írások tanúskodnak arról az állandó izzásban lévő énről, akinek identitása újra és újra felolvad az analízis tisztítótüzeiben, majd új - nyelvi - öntőformába árad. József Attila az értelmes lét nyelviségének a költeményekben hirdetett eszményét soha nem látott mértékben tette kockára ezekben a szövegekben. E bizonytalan státusú írások (a *Sárgahajúak szövetsége...*, az *Átmentem a Párisiba...*, a *Rapaport-levél*, a *Pszichoanalízis-komédia* és a *Szabad ötletek jegyzéke*) nem egyszerűen a trágár kifejezések, a verbális agresszió megnyilvánulásai miatt oly kihívóak, nemcsak az identitásválság és a világvesztés (utólag) olvashatóvá váló nyomai teszi őket nehéz, olykor kínzó olvasmánnyá. Míg a versekben a nyelvi megformáltság, a felvállalt szerepek egyértelműen tartást, identitást kölcsönöznek a lírai éneknek, addig az önelemző szövegekben megszólaló én feladja társadalmi, közösségi létéből származó

identitásait, szerepeit. A korábbi szerepek és azonosulási minták elvetése az önelemző beszédmódban azonban csak pillanatnyi megnyugvást ad („a verseim nem én vagyok: *az vagyok én amit itt írok*”), hiszen ebben az állapotban egyrészt a nyelv névtelen és arctalan, senkihez sem kötődő lerakódásai, hulladécai törnek fel; másrészt a nyelvet tanuló, babusgató, a felnőttet utánzó, korlátozott identitású, szavaiért és cselekedeteiért felelősséget nem vagy csak részben vállaló, azok értelmét és következményeit nem vagy csak részben felfogó gyermek szólal meg; harmadrészt pedig egy önreflexív, idegenként jellemzett hang, amely valamiféle ál-logikával próbálja hol tompítani, hol kiélezni a felismert traumák jelentőségét. A *Szabad ötletek* és az egyéb önelemző írások sem *az igazí, őszinte, valódi ént szólaltatják meg, hanem a nyelv semmijét*. A megkettőződő, önreflektív hang nem képes azonosulni ezzel a beszéddel, meglátni benne saját arcát. A traumák analitikus megfogalmazása nem tudott az én számára olyan nyelvi szerepet felkínálni, melyben úgy tudta volna megőrizni emberi méltóságát, hogy egyben mégsem kellett volna elfojtania az új tudást. Az én számára sem a régi - az elfojtáson alapuló öncsaló, sem az új - az identitás üresen maradó helyén kitörő nyelvi automatizmusok nem kínálták az identitás, a saját vágy elsajátításának perspektíváját. Ennek egyik oka, hogy a szöveg képtelen megalkotnia implicit olvasójának képét. A Másik keresése végigvonul a *Szabad ötletek jegyzékén*. A Másik tekintetében, figyelmében, hallgatásában összeállhatna, tartást, időbeli és nyelvi állandóságot kaphatna az én. A *Szabad ötletek* viszont éppen ennek a Másiknak a hiányában íródik. A szöveg lehetséges olvasóját többnyire negatívan jellemzi, borúlátóan ítéli meg a megértés esélyét. Másrészt József Attilának ebben a szövegében is egy fantazmagóriában jelenik meg az eszményi olvasó, befogadó, Másik: a barát, a szerető, - és végső soron az önmagát csak a gyermekének szentelő anya, akivel megvalósulhat a „teljes egyesülés”.

A *Szabad ötletek jegyzékében* a szöveg kohézióját nagyrészt a jelentő szintjén kell keresni: a jelentésüktől megfosztott elemi nyelvi formák, alakok ekvivalenciája szervezi a szöveget. A „szabad” asszociációk zömét valamilyen *anagrammatikus kapcsolat* fűzi egymáshoz: paronomáziák, homonímák, homográfák, rímek, asszonáncok, tükörszavak, alliterációk, a szótagok felcserélésével is értelmes szót adó játékok, nyelvi travesztiák. Ezek az eljárások abban közösek, hogy megfordítják gondolkodás és nyelviség hierarchikus viszonyát, mégpedig úgy, hogy a nyelvi elemek vak ismétlődése generálja véletlenszerűen az értelmet, a gondolatot, nem pedig egy kifejezésre váró gondolatot díszítünk fel egy szellemes szójáttékkal. Az az űr, amely a nyelv és a „valóság” önkényes kapcsolatát felismerő és kifigurázó szójáttékokban megnyílik, egyúttal a szubjektum ürességét is jelzi. Ez az üres szubjektum pedig szabályszerűen ismétlődő hangok és betűk végtelen és véletlen permutációiban kénytelen felismerni magát.

A másik fontos szövegszervező eljárás a nyelvi jelek paradigmatiszós kapcsolatainak szintagmatikus szinten való kibontásában rejlik. A *Szabad ötletek jegyzéke* nem egy nyelvi sorozat, például ragozási paradigma tagjai közüli választásra épül, hanem ezen paradigmatiszós sorozatok egymást kizáró elemeit egyazon szintagmatikus szerveződés egymás melletti elemeivé teszi.

Ezek az eljárások az ismétlés egyszerűbb formáinak, a kész kifejezések és a mások beszédének kollázsként való idézésével vegyülnek. A nyelvi közhelyek, a konfekció nyelvezet „nyelvet kompromittáló eljárása” tovább erősíti azt a képzetet, hogy a *Szabad ötletekben* „a nyelv beszél”. A *Szabad ötletek jegyzéke* felerősíti azt a versekben is meglévő tendenciát, mely az alaki, formai, nyelvi, zenei szerveződést fölérendeli az értelmi, tematikai szerveződésének, így a mondanivaló a nyelv üres és jelentéstelen formai szerveződéseinek délibábjaként tűnik föl. Természetesen a *Szabad ötletek jegyzékét* nemcsak a nyelv önműködő folyamatai szervezik, hanem részben (elnagyoltan, hézagosan, sietősen) érvényre jut az önéletrajzi narratíva és az emlékezés metonimikus rendje, az egymást követő, egymással érintkező események sorjázása is. A nyelvi automatizmusok működése, a lejegyzés esetleges körülményeinek szövegbeli betörése (testi ingerek, az írás felfüggesztése stb.) egyúttal tagolja is a vallomásos-önéletrajzi, az önelemző-analitikus és a verbális agresszió szövegeit. Ezen különmemű beszédmódok szabálytalan, ám mégis állandó váltakozása adja a szöveg sajátos ritmusát, azokat a sokszor sokkoló hang - és tempóváltásokat, melyeket a szövegből készített minden válogatás meghamísít.

A *Szabad ötletek jegyzékében* megnyilvánuló automatizmus tehát mind a pszichoanalízis szabad asszociációs módszerétől, mind a szürrealisták önműködő írásától különbözik. József Attila szövege nem sorolható a modernség új nyelv-és formateremtő törekvései közé – ahová végső soron a szürrealisták automatikus írása, sőt még a dadaizmus értelemtagadó, értelmén túli „nyelve” is tartozik. Az írás ugyanis nem egy új nyelvre és formakészletre épít, nem egy olyan alapjaiban új nyelv létrehozását tűzi ki célul, mely képes lenne megismerni, megragadni és állítani az igazi ént, a tudatalattit. A *Szabad ötletek jegyzéke* a meglévő, társadalmilag és történetileg is már jelentéssel bíró nyelvi fragmentumokkal dolgozik, rátelepedik a nyelvi rendszerre, kijátssza, felbontja azt, visszaél vele.

9. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban az *önéletrajzi töredékek* vizsgálatát az efféle szövegek befogadásának kérdései felől igyekeztem körüljárni. Erre utal cím másik két szókapcsolata is: *talált szöveg* és *illetéktelen olvasó*. Mindkét kifejezés jelzi az olvasás különleges terhét és felelősségét, de egyben kihívását is. Olyan szövegek értelmezésének módszertanát kellett áttekinteni, melyek irodalmi státusza bizonytalan, poétikai értéke eldöntetlen, vizsgálatuk a szakirodalomban nem képez önálló területet. Mind az elméleti fejezetekben, mind a szövegértelmezések során igyekeztem is a szövegek előzetes értékelésétől tartózkodni, jóllehet már e szövegek kiválasztása is állásfoglalást jelent e tekintetben.

A talált szöveg elvileg bármilyen műfajhoz tartozhatna. A gyakorlat mégis arról tanúskodik, hogy e szövegeket az önéletrajzi műfajokhoz, pontosabban az önéletrajzi beszédmódokhoz fűzi bensőséges viszony. Egy talált regény egyszerűen csak regénynek számít, mint ahogy egy talált költemény is egy lesz a többi költemény között. Ezért próbáltam elsőként áttekinteni az önéletrajzi beszédmódok aktuális kérdésfelvetéseit. Erre annál is inkább szükség volt, mivel a talált szövegek nem alkotnak műfajként elkülönült, önállóan meghatározható szövegosztályt, így jellemzésükhöz fogalmakat kell kölcsönöznünk a legközelebbi irodalmi műfajoktól, a naplótól és az önéletírásoktól. Miért tartom ezeket a legközelebbi műfajoknak? Az önéletrajziség problematikája a modern irodalomelméleti megközelítésekben sok szempontból a talált szövegek befogadásának kérdései mentén alakult át az utóbbi évtizedekben. A szerzői szándék, a kifejezés- és ábrázoláseztétikai megközelítések kritikái, annak tudatosítása, hogy az önéletírás szövegszerű jegyeinek strukturalista szempontú leírása korlátokba ütközik és kevésbé hatékony megkülönböztető eszköz, a műfajjal foglalkozó legjobb kutatókat az önéletrajzi beszédmódok befogadás- és olvasáselméleti vizsgálatára sarkallta. A talált szövegek, az önéletrajzi töredékek élesebben vetik fel a minden önéletírás kapcsán megfogalmazódó kérdéseket: a szerzőség problémáját, az adott szövegben létrejövő alany, az életműben megképződő szubjektivitás és szövegen kívüli személy kapcsolatának mibenlétét, a szövegek poétikai hatásának kérdését, az előzetes életrajzi és lélektani ismeretek felhasználásának mikéntjét stb. Akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy az önéletrajzi töredékek, talált szövegek sokkal tisztábban mutatják az önéletrajzi beszédmódok elméleti nehézségeit, és sürgetőbben igénylik a műfajelméleti megközelítésében szükséges szemléletváltást.

E szemléletváltás „támadási felületeit” próbáltam megjelölni *Az önéletrajzi olvasás és az életrajzi ideológia* című fejezetben. Itt egyfelől az önéletrajziként olvasott szövegekkel szemben megfogalmazott hagyományos olvasói elvárások hármas rendszerét tettem a bírálat tárgyává: az ún. életrajzi ideológia értékeit, a magányos beszéd *összintéséget*, a mimetikus kifejezés *realizmusát* és az írás cselekvésértékét eltüntető *áttetszőséget* a modern nyelvészet és a XX századi filozófia nyelv- és szubjektumelméleti belátásai nyomán igyekeztem átértékelni. Másrészt kísérletet tettem néhány az önéletrajzi szövegeknek különös fontosságot tulajdonító olvasási minta, alakzat felvázolására: ilyen például az ember és műve fundamentális egységére alapozó olvasás, vagy a bizalmas olvasásban a spontán szöveget a kidolgozott művel szemben felértékelő befogadás, továbbá a szerzőt az életmű terében az egyes szövegek közötti alakulásában is értelmező intertextuális megközelítésmódok. Nyilvánvaló, hogy ezen a három alakzaton kívül más fontos, az önéletírás problematikájának kivételezett szerepet juttató olvasási minta is létezik, mint például a keletkezéstörténet, az

alkotáslélektan vagy a kultusz kutatások. Ezek elemzésére és számbavételére talán majd egy későbbi munkában kerülhet sor.

A talált szöveg kifejezés azonban nemcsak műfajelméleti, hanem irodalomtörténeti kapcsolatokat is jelez. Ezt az általában az avantgárdhoz, azon belül is a szürrealizmushoz és a dadához kötött kifejezést azonban dolgozatomban a modernség átfogó értelemben értett poétikai formációjához kapcsoltam. Ennek megfelelően az elemzések egy többé-kevésbé koherens szövegtörzset határain belül maradnak. A szövegek kiválasztásának számomra tudatos oka ezen művek hatásossága, bizonyos értelemben sikeressége volt. Babits Mihály, Csáth Géza, Füst Milán és József Attila dolgozatomban elemzett szövegeit, úgy vélem, hatástörténeti szempontból szoros kapcsolat fűzi a kortárs irodalmi normákhoz, érdeklődésformákhoz, sőt alkotásmódokhoz, s ez „megkönnyítette” a művekkel történő párbeszédet. A választás másik oka az volt, hogy a szövegeket reprezentatívnak tartom a korszak bizonyos irodalmi problematikájának feltárásában. Az olyan témák történetében, mint a tudat ábrázolása és megjelenítése, az én időbeliségének megfogalmazása, a test és az írás kapcsolata, a test / lélek dichotómia elmozdulása, a testiség betolakodása az írás terébe, s ennek nyelvi következményeinek felmérése, az illendőség, a szemérem, a fájdalom, a szenvedés, az öröm és a kiej kimondása, kimondhatósága stb. az irodalmi modernség jelentős és sajátos helyet foglal el, s ez remélhetőleg az elemzésekből is kiderül.

A kiválasztott szövegeket azonban nem csupán esztétörténeti kérdések mentén elemeztem, hanem igyekeztem az interpretáció kihívásának is megfelelni. Az értelmezés, a jelentésadás műveletét mindig egy többé-kevésbé történelmileg is releváns elméleti kérdés felől igyekeztem megkezdeni. Ilyen kérdés volt Csáth Géza *Naplójában* a megélés és a felidézhetőség, az élvezet írhatóságának és olvashatóságának kérdése; Füst Milán *Naplójában* a reflektivitás és a spontaneitás egyidejű, paradox vágya, a pillanat azonosságához kötődő identitás és a szelekcióval megalkotott identitás; József Attila *Szabad ötleteiben* a nyelvi automatizmusok üres szubjektumának írása és beszélőtárs hiányában széteső én; Babits Mihály *Beszélgetőfüzeteinél* a fájdalom, és a test megírhatóságának határai, az írás ál-szóbelisége. Bár a szövegek értelmezése során igyekeztem reflektálni jelenkori olvasói pozícióm történetileg nem releváns vonatkozásaira, olykor mégsem tudtam elkerülni az allegorézis kísértését. Ezt csupán értelmezéseim részlegességének tudatával tudom ellensúlyozni.

Végül pedig ki kell térni arra is, hogy mindegyik elemzett szöveg tabunak számító témákat tárgyal. A dolgozat bevezetésében külön is megpróbáltam megvizsgálni és elhárítani az olvasás illetéktelenségét morális szempontból elítélő álláspontot. A morális szemponton túl azonban kétségtelen, hogy az a szellemi bátorság és elszántság, mellyel ezek az írások szembenéznek a tabutémákkal, a szexualitással, a halállal, a testi szenvedéssel, az érvessztéssel, a mámorral, és túllépnek a megengedett kérdéseken és válaszokon hozzájárul vonzerejükhöz. E dolgozat céljai közé tartozott tehát az is, hogy ezt a vonzalmat az olvasás folyamatában, a szövegek szavaira figyelve engedje kibontakozni.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

ÁLTALÁNOS SZAKIRODALOM

- ABOTT, H. PORTER: „Önéletírás, autográfia, fikció: kísérlet a szövegtípusok osztályozására”, *Helikon* 2002/3, 286-304, (ford. Péti Miklós)
- BAHTYIN, MIHAIL: „A beszéd műfajai”, in. *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből* (szerk. Kanyó Zoltán - Síklaki István), Tankönyvkiadó, Budapest, 1988, 246-282, (ford. Könczöl Csaba)
- BARTHES, ROLAND: *Sade, Fourier, Loyala*; Seuil, Paris, Collection «Points», 1971
- BARTHES, ROLAND: „Tűnődés”; *KALLIGRAM*, Pozsony, Szlovákia, 2001, július-augusztus, 2-11, (ford. Z. Varga Zoltán)
- ROLAND BARTHES *par Roland Barthes*, Seuil, Paris, 1975
- BARTHES, ROLAND: „A szöveg öröme”, *A szöveg öröme*, Osiris, Budapest, 1996, 75-116, (ford. Mihancsik Zsófia)
- BEAUJOUR, MICHEL: *Miroirs d'encre*, Paris, Seuil, 1980
- BENVENISTE, ÉMILE: „Szubjektivitás a nyelvben”, in. *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása - Szöveggyűjtemény* (szerk. Bókay Antal, Vilček Béla, Szamosi Gertrúd, Sári László), Osiris Kiadó, Budapest 2002, 59-64, (ford. Z. Varga Zoltán)
- BLANCHOT, MAURICE: „A napló és az elbeszélés”; *KALLIGRAM*, Pozsony, Szlovákia, 2001, július-augusztus, 11-18, (ford. Z. Varga Zoltán)
- BLANCHOT, MAURICE: „Réflexions sur le surréalisme”; in. *La Part du feu*, Gallimard, Paris, 1949
- BOURDIEU, PIERRE: „A tiszta esztétika történeti genezise”; in. Házas Nikoletta (szerk.): *Változó művészetfogalom*, Kijárat, Budapest, 2001, 95-106, (ford. Z. Varga Zoltán)
- BRUSS, ELISABETH W.: „L'autobiographie considérée comme acte littéraire”, *Poétique*, 14, 1974, 14-26
- COMPAGNON, ANTOINE: *Le démon de la théorie - littérature et sens commun*, Seuil, Paris, 1998
- DE MAN, PAUL: „Autobiography as De-Facement”, *Rhetoric of Romanticism*, Columbia University Press, New York, 1982, 67-81; magyarul: „Az önéletrajz mint arcrongálás” *Pompeji* 8 (1997) 2-3. 93-107 (ford. Fogarasi György)
- DERRIDA, JACQUES: „Éperons - Nietzsche stílusai”, *Atheneum*, 1992/3, 172-213, (ford. Sajó Sándor)
- DIDIER, BÉATRICE: *Le journal intime*, PUF, Paris, 1976
- DILTHEY, WILHELM: „Vázlatok a történelmi ész kritikájához”, in. *Filozófiai hermeneutika* (szerk. Bacsó Béla), A Filozófiai Figyelő Kiskönyvtára, Budapest, 1990, (ford. Bacsó Béla és Mezei György)
- ECO, UMBERTO: *Nyitott mű*, Európa Kiadó, Budapest, 1998 (ford. Dobilán Katalin)
- FOUCAULT, MICHEL: „Mi a szerző?”, in. uő: *Nyelv a végtelenhez*, Latin Betűk, Debrecen, 1999, 119-146, (ford. Erős Ferenc és Kicsák Lóránt)
- FOUCAULT, MICHEL: „Megírni önmagunkat”; *Nyelv a végtelenhez*, Latin Betűk, Debrecen, 1999, 331-344, (ford. Kicsák Lóránt)
- GUREVICS, ARON: *Az individuum a középkorban*, Atlantisz, Budapest, 2003, (ford. Vári Erzsébet)
- GUSDORF, GEORGES: „Conditions et limites de l'autobiographie”; *Formen der Selbstdarstellung*. Festgabe für Fritz Neubert, Berlin, Dunker und Humbolt, 1956, 105-123
- GUSDORF, GEORGES: *Lignes de vie. 1. Les écritures de soi. 2. Auto-bio-graphie*, Odile Jacob, Paris, 1991
- JAUSS, HANS-ROBERT: „A költői szöveg az olvasás horizontváltásában”, in. uő: *Recepcióelmélet - esztétikai tapasztalat - irodalmi hermeneutika*, Osiris, Budapest, 1997, 320-372, (ford. Kulcsár-Szabó Zoltán)
- LECARME, JACQUES – LECARME-TABONE, ELIANE: *L'autobiographie*, Armand Colin, Paris, 1997
- LEJEUNE, PHILIPPE: *Le pacte autobiographique*, Seuil, Paris, 1975; 1996 (collection Point)
- LEJEUNE, PHILIPPE: *Je est un autre*, Seuil, Paris, 1980
- LEJEUNE, PHILIPPE: *Moi aussi*, Seuil, Paris, 1986

- LEJEUNE, PHILIPPE: „Az önéletírás meghatározása”, *Helikon* 2002/3, 272-285, (ford. Z.Varga Zoltán)
- LEJEUNE, PHILIPPE: *Önéletírás, élettörténet, napló - Válogatott tanulmányok*, (szerk. Z.Varga Zoltán), L'Harmattan, Budapest, 2003
- MATIEU-CASTELLANI, GISÈLE: *La scène judiciaire de l'autobiographie*, PUF, Paris, 1996
- MENKE, BETTINE: „Sírfelirat-olvasás”, *Helikon* 2002/3, 305-315, (ford. Katona Gergely)
- MISCH, GEORG: *A History of Autobiography in Antiquity*, a szerző közreműködésével angolra fordította E.W. Dickes, Routledge&Kegan, 1950; reprint 1973, Greenwood Press; (német eredeti: *Geschichte der Autobiographie*; B.G. Teubner, Leipzig und Berlin, 1907)
- POULET, GEORGES: *Entre moi et moi*, Librairie José Corti, Paris, 1977
- RICOEUR, PAUL: *Soi-même comme un autre*, Seuil, Paris, 1990 (collection Point)
- ROUSSET, JEAN: *Le lecteur intime*, Librairie José Corti, Paris, 1986
- THOMKA BEÁTA: *Glosszárium*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 2003

ELEMZÉSEK

- BALASSA PÉTER: „Az önéletíró Babitsról”, in. uő: *A látvány és a szavak*, Magvető, Budapest, 1987, 55-72
- BENEY ZSUZSA: „Miért fáj ma is?”, *Kortárs*, 1992/10, 103-106
- BÓKAY ANTAL: „A test poétikája: az érzékiség és a szexualitás szöveggépző hatalma József Attila *Szabad ötletek jegyzéke két ülésben* című írásában”, András Sándor (szerk.): *Az analitikus nyelve a magyar irodalomban*, Hévíz, 1996, 60-78
- BÓKAY ANTAL, JÁDI FERENC ÉS STARK ANDRÁS: „*Köztetek lettem én bolond...*”, Magvető, Budapest, 1982
- FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ: „A halál tükrében élt élet”, *Holmi*, 1991/4, 514
- HORVÁTH IVÁN - TVERDOTA GYÖRGY (szerk.): *Miért fáj ma is - Az ismeretlen József Attila*, Balassi Kiadó- Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992
- KERESZTÚRSZKY IDA: „Az örök áfium – Megalkotható-e Csáth Géza Ópium című novellájának új olvasata? ”, *Üzenet*, 1997, 642-665
- KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN: „A »lírai én« olvashatóságának kérdései a József Attila-recepcióban”, *Irodalomtörténet*, 2002/4, 477-496
- NEMES NAGY ÁGNES: *A hegyi költő*, Magvető, Budapest, 1984
- RÁBA GYÖRGY: *Babits Mihály*, Gondolat, Budapest, 1983
- SCHEIN GÁBOR: „Egyik névben a másikat - Az ironikus allegóricitás alakzata Füst Milán költészetében”, *Alföld*, 1999/9, 46-64
- SCHEIN GÁBOR: „A szubjektivitás romantikus modelljének átalakulása Füst Milán pályájának korai szakaszában”, *Irodalomtörténet*, 2001/2, 209-228
- SOMLYÓ GYÖRGY: „A hamvaiból újjászületett *Napló* parabolája”, in. uő.: *Füst Milán vagy a lesütött szemű ember*, Balassi Kiadó, Budapest, 1993, 151-162
- SZAJBÉLY MIHÁLY: *Csáth Géza*, Gondolat, Budapest, 1989
- SZAJBÉLY MIHÁLY: „*A naplóíró Csáth Géza*”, in. Csáth Géza: *Fej a pobárban*, Magvető, 1997, 308-319
- SZILÁGYI JUDIT: „Füst Milán naplóiról (Filológiai, textológiai bemutatás)”, in. Füst Milán: *Teljes Napló II.*, Fekete Sas Kiadó, Budapest, 1999, 869-887
- TÖRÖK SOPHIE: „Költészet és valóság”, *Nyugat*, 1933/13-14, 7-12
- TVERDOTA GYÖRGY: *A komor föltámadás titka*, Pannonica Kiadó, 1998

CURRICULUM VITAE

I. DOKTORI TANULMÁNYOK

1. PH.D.

- 1997 októberétől doktori tanulmányok a Pécsi Tudományegyetem „A modernitás alakulástörténete” elnevezésű irodalomtudományi doktori programjának (IRD) keretében
- témavezető: dr. Kálmán C. György
- kutatási terület és a dolgozat címe: önéletrajzi műfajok, irodalmi modernség;
- a disszertáció címe: *Önéletrajzi töredék, talált szöveg, illetéktelen olvasó - műfajelméleti reflexiók a magyar irodalmi modernség néhány reprezentatív szövege alapján*

2. M.A.

- 1996 november-1997 október: DEA (M.A.) tanulmányok Párizsban az Université Paris VIII Francia Irodalom Tanszékének „Texte, Imaginaire, Société” Henri Meschonnic által irányított doktori programjában, a Francia Kormány ösztöndíjasaként
- a diplomadolgozat címe: „Les jeux de la théorie, la théorie des jeux”
- a diplomadolgozat tárgya: irodalomtudomány
- témavezető: Gérard Dessons
- a diplomadolgozat védésének időpontja: 1997 október 23
- a diplomadolgozat minősítése: jeles („très bien”)
- az oklevél száma: PARVIII 374828

II. FELSŐFOKÚ TANULMÁNYOK

- 1990-1996, Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs,
- szakok: magyar irodalom, nyelvészet (A) és filozófia (B)
- a diplomadolgozat címe: „Teória és versengés”
- a diplomadolgozat tárgya: irodalomtudomány (játékelmélet)
- témavezető: dr. Kulcsár Szabó Ernő
- az államvizsga időpontja: 1996 június
- az oklevél minősítése: kiváló (4,9)
- az oklevél száma: 132/96

III. NYELVVIZSGA

- 1994: középfokú angol „C” típusú nyelvvizsga a JPTE BTK Lektorátusán
- 1995 május: felsőfokú francia „A” típusú nyelvvizsga a párizsi Sorbonne-on
- 1997 február: felsőfokú „C” típusú állami nyelvvizsga francia nyelvből (sorszám: HFr-495/1997)

IV. OKTATÁSI TEVÉKENYSÉG

- 1996 szeptember 1-től főállású oktatóként tanársegéd a PTE BTK Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszékén

V. EGYÉB TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉG

- 1997 októberétől tagja a PTE BTK kutatóiból és doktorandusaiból Thomka Beáta vezetésével szervezett „Narrativitás a kultúrában” nevű kutató csoport munkájában.

- 2002 óta alapító tagként részt vesz a Pécsi Egyetem Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszékén alakult *Írott és olvasott identitás az önéletrajzi műfajokban* Mekis János vezette kutatócsoportnak. A kutatócsoport 2002-től 3 éven át OTKA támogatásban részesül. A kutatócsoportban folytatott munka keretében tudományos rendezvények (konferenciák, workshopok) szervezése, kiadványok (szöveggyűjtemény, saját tanulmánykötetek) készítése, valamint a oktatási tevékenység folyik jelenleg is.

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

TANULMÁNYKÖTET-SZERKESZTÉS:

1. A HELIKON 2002/3-as, „Autobiográfia-kutatás” számának szerkesztése (Mekis D. Jánossal közösen)
2. Philippe Lejeune: *Önéletírás, élettörténet, napló - Válogatott tanulmányok* című kötet anyagának válogatása, szerkesztése, előszóval ellátása, L'Harmattan, Budapest, 2003

TANULMÁNYOK, KRITIKÁK, RECENZIOK (magyarul):

1. „Bizonyos értelemben irodalom - (Roland Barthes kései műveiről)”; in. JELENKOR, 1998 Február, 203-214
2. „Álom-lomtár (Georges Perec: *Laterna obscura - 124 álom* című könyvéről)”; in. ÉLET ÉS IRODALOM, 1998 Május 1., XLII. évf. 18. szám, 15
3. „A Poétika és az Esztétika között: a játék fogalma Gadamer művészetfilozófiájában”; in. LITERATURA, 1999/4 478-489
4. „Önéletírás-olvasás”; in. JELENKOR, 2000 Január, 87-93
5. „Babits *Beszélgetőfüzetei* és az önéletrajzi tér”; in: "Nem használ semmi csak rövid időre", a SZEPLITERATURAI AJÁNDÉK különszáma az azonos című, Sellyén 1999 július 28-31 között megrendezett konferencia előadásainak anyagával; Pécs-Szeged, 2000, 7-18
6. „Auctor in fabula”; in. KALLIGRAM különszám Esterházy Péter 50. születésnapjára. 2000 április, Pozsony, Kalligram, Szlovákia, 100-105
7. „Az írói véna - Csáth Géza naplójegyzeteiről”; in. ÜZENET, 2001, tavasz, XXXI. évf. Szabadka, Jugoszlávia, 145-159
8. „Az lélek napi postája, a lélek napos tájai”; in. KALLIGRAM, 2001, július-augusztus, Pozsony, Szlovákia, 23-29
9. „Az önéletírás-kutatások néhány aktuális elméleti kérdése”; in. HELIKON, 2002/3, 247-257
10. „Gisèle Matieu-Castellani: La scène judiciaire de l'autobiographie” (recenzió), HELIKON, 2002/3, 360-362
11. „Előszó a válogatás elé”; in. *Önéletírás, élettörténet, napló - válogatás Philippe Lejeune írásaiból*, L'Harmattan, Budapest, 2003, 7-14

TANULMÁNYOK, KRITIKÁK (idegen nyelven):

1. „Ecrire le quotidien : analyse d'un texte de Georges Perec”; in: *écRIRE*, Actes du Colloque international sur le Rire, le Comique et l'Humour, les 16-18 mars 2000, Université de Pécs, 2001, 212-218

FORDÍTÁSOK:

Julia Kristeva: „Holbein Halott Krisztusa”; in: *Narratívák 1. Képelemzés* (szerkesztette Thomka Beáta), Kijárat Kiadó, Budapest, 1998, 37-58

Julia Kristeva: „A szövegnek nevezett produktivitás”; in: ENIGMA, 1998, V. évf. 16. szám, 45-54

Georges Perec: „Londoni séták”; in: EX-SYMPHOSION, 1998. 23-24. szám, 112-114

Roland Barthes: „Vak Kurázszi mama”; in: THEATRON, 1998 Tél; I. évf. 2.szám. 47-48

Roland Barthes: „A brecht-i forradalom”; in: THEATRON, 1998 Tél; I. évf. 2.szám. 48-49

Roland Barthes: „Brecht *Az anya* című darabjáról”; in: THEATRON, 1998 Tél; I. évf. 2.szám. 49-50

Roland Barthes: „A színházi jelmez betegségei”; in: THEATRON, 1998 Tél; I. évf. 2.szám. 51-55

Louis Marin: „A reprezentáció kerete”; in: ENIGMA, 1999, VI. évf., 18 szám, 76-92; másodközlés: *Változó művészetfogalom - kortárs frankofón művészetelméleti tanulmányok* (szerk. Házas Nikoletta), Kijárat

Kiadó, Budapest, 2001, 197-216

Henri Meschonnic: „A modernitás poétikája mint az esztétika kritikája”; *Változó művészetfogalom - kortárs frankofón művészetelméleti tanulmányok*, (szerk. Házas Nikoletta), Kijárat Kiadó, Budapest, 2001, 241-254

Pierre Bourdieu: „A tiszta esztétika történeti genézise”; *Változó művészetfogalom - kortárs frankofón művészetelméleti tanulmányok* (szerk. Házas Nikoletta), Kijárat Kiadó, Budapest, 2001, 95-106

Roland Barthes: „Tűnődés”; KALLIGRAM, Pozsony, Szlovákia, 2001, július-augusztus, 2-11

Maurice Blanchot: „A napló és az elbeszélés”; KALLIGRAM, Pozsony, Szlovákia, 2001, július-augusztus, 11-18

Philippe Lejeune: „Az önéletírás meghatározása”; HELIKON, 2002/3, 272-285

Émile Benveniste: „Szubjektivitás a nyelvben”; in: *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása - Szöveggyűjtemény* (szerk. Bókay Antal, Vilcsek Béla, Szamosi Gertrúd, Sári László), Osiris Kiadó, Budapest 2002, 59-64

Roland Barthes: „Egy Poe-mese textuális analízise”; in: *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása - Szöveggyűjtemény* (szerk. Bókay Antal, Vilcsek Béla, Szamosi Gertrúd, Sári László), Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 137-153

Philippe Lejeune: „Az önéletírói paktum 25 év múltán”, in. *Önéletírás, élettörténet, napló - válogatás Philippe Lejeune írásaiból*, L'Harmattan, Budapest, 2003, 245-259

Philippe Lejeune: „Egy önarckép előtt”, in. *Önéletírás, élettörténet, napló - válogatás Philippe Lejeune írásaiból*, L'Harmattan, Budapest, 2003, 166-176 (Házas Nikolettával közösen)

KONFERENCIA-SZEREPLÉSEK:

Párizs, 1997 november 11: „Les jeux de la théorie, la théorie des jeux „ címmel előadás párizsi Magyar Intézet és a Soros Alapítvány közös szervezésében megrendezésre került „Langage, Science, Symptôme” elnevezésű nemzetközi konferencián.

Sellye, 1999 július 30: „Babits *Beszélgetőfüzetei* és az önéletrajzi tér” című előadás a Virág Benedek Alapítvány és a Czóbel Minka Társaság közös szervezésében megrendezésre került „Nem használ semmi csak rövid időre” elnevezésű konferencián.

Pécs, 1999 október 8: „Önéletírás-olvasás” című előadás a József Attila Kör és a Pécsi Művelt Társalgó közös szervezésében megrendezésre került JAK Tanulmányi napokon az „Önéletrajz/Fikció” témakörben.

Pécs, 2000 március 17: „Écrire le quotidien : analyse d'une court texte de Georges Perec”. Előadás a Pécsi Egyetem Francia Tanszéke által rendezett „Le rire, le comique et l'humour” elnevezésű nemzetközi konferencián.

Nancy (Franciaország), 2000, november 16-18: „Perec et l'âge de l'écriture”; Előadás az Université de Nancy II és az Université de Pau által szervezett „Georges Perec entre l'Est et l'Ouest” elnevezésű nemzetközi konferencián.

Komárom (Szlovákia), 2001, március 2-4: „A lélek napi postája, a lélek napos tájai”; Előadás a Kempelen Farkas Társaság által rendezett "Olvasó-napló-írás" nevű nemzetközi konferencián.

Pécs, 2001 március 22-24: „Les jeux de la théorie: la métaphore du jeu dans la théorie littéraire”; Előadás a Pécsi Egyetem Francia Tanszéke által rendezett „Jeu, enjeu, double jeu” elnevezésű nemzetközi konferencián.